

Ormanlara İlişkin Küresel Bir Antlaşmanın Yokluğunda Uluslararası Hukukta Ormanların Korunması

Hakemli Makale

Meltem SARİBEYOĞLU SKALAR

Yrd. Doç. Dr. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

---

ÖZET

Ormanlarla ilgili uluslararası düzenlemeler için çabalar Rio Konferansından bugüne devam etmektedir. Bu makalede, ormanlara ilişkin uluslararası hukukun gelişimi incelenmektedir. Bu kapsamda, Rio Konferansından bugüne ormanların korunması için gerçekleştirilen esnek hukuk belgeleri ele alınmıştır ve bu bağlayıcı olmayan hukuk kurallarının uluslararası hukukta ormanların korunması açısından önemli bir ilerleme teşkil ettiği sonucuna varılmıştır. Konusu ormanları korumak olmamakla beraber yerine getirilmesi, ormanların korunmasını da gerektiren çeşitli uluslararası antlaşmalar da incelenmiştir ve küresel bir antlaşma bulunmamakla beraber ormanların korunması açısından uluslararası hukukun her tür araçtan yoksun olmadığı görülmüştür. Uluslararası örf ve adet hukuku altında, doğal kaynaklar üzerinde sürekli devlet egemenliği ilkesinin, ormanların uluslararası korunmasını engelleyip engellemediği incelenmiş ve devlet egemenliğinin, ormanların işletilmesi konusunda, sınırsız olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Ormanların korunması, doğal kaynaklar, egemenlik, iklim değişikliği, uluslararası çevre hukuku

---

ABSTRACT

Protection of Forests in International Law in the Absence of a Global Treaty on Forests

Continuous effort has been made for regulating forests internationally since the Rio Conference. In this paper, the development of international law on forests is examined. For this purpose, first, the soft law instruments are taken into consideration and it is concluded that these non-binding instruments represent a significant improvement in the area of international forest law. Besides non-binding rules and instruments, various relevant treaties that require an international protection of forests, although indirectly, are also examined. It is observed that international law is not deprived of all means for the protection of forests and in the absence of a global treaty on forests, there are still other tools in international law. Lastly, the paper examines whether or not the well established principle of customary international law that allows permanent sovereignty over natural resources can hinder the internationalisation of forests and it is concluded that state sovereignty is not unlimited in use and exploitation of forests.

Keywords

Protection of forests, natural resources, sovereignty, climate change, international environmental law

Giriş

Ormanların sadece önemli bir ekonomik doğal kaynak olarak değil, iklim değişikliği ve küresel ısınmanın etkilerinin giderilmesi açısından da rolü hakkında farkındalık giderek artmaktadır. Doğal kaynaklardan yararlanma ve bu kaynakların işletilmesi uluslararası hukukta yerleşmiş bir kural olarak, devletlerin egemenliğine ve iç hukuk düzenlemelerine tabidir. Ancak ormanların, işlevleri açısından, uluslararası düzenlemelere konu olması gerektiği anlayışı giderek daha yaygın hale gelmektedir. Ormanların işlevleri arasında hava kalitesi, su akışı ve toprak verimliliğini sağlamak, yaban hayatı ve bazı balık türleri için olduğu gibi yerli halklar için de yaşam alanı sunmak bulunmaktadır.¹ Bunun yanı sıra ormanlar geçim kaynağı ormana bağlı nüfuslar ve uluslar için pek çok kaynak sunmaktadır. Bu kaynaklar arasında gıda, yakıt, inşaat malzemeleri ve ecza hammadlelerini de içermek üzere kimyasal ürünler sayılabilir.² Orman türleri dünyanın temel yaşam destekleme sisteminin başlıca unsurudur. Tüm dünyada insanların ekonomik, sosyal ve çevresel esenlikleri, ormanların sağlığına ve kaynak yaratma potansiyellerinin sürdürülebilir olmasına bağlıdır. Ormanlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yenilenebilir biyolojik enerji kaynağı olarak enerji ihtiyacını karşılamakta önemli bir rol oynamaktadır ve bu ihtiyaç sürdürülebilir orman yönetimi, ağaçlandırma ve yeniden ağaçlandırma doğrultusunda karşılanmalıdır. Ancak, dünyanın her yerinde ormanlar, kontrolsüz bir azalma içindedir ve artan insan ihtiyaçları için diğer arazi kullanım yöntemlerine dönüştürülmek suretiyle tahrip edilmektedir.³ Ormansızlaşma oranının düşüş gösterdiği bazı ülkelerde ise bu sonucun, ormanların sürdürülebilir yönetiminden değil, tahrip edecek orman alanı kalmamasından kaynaklandığı gözlemlenmiştir.⁴

Her ne kadar, ormanlar hakkında uluslararası hukukta bağlayıcı bütünsel ve küresel nitelikte bir hukuki belge bulunmasa da bir dizi bağlayıcı antlaşma, orman kaynaklarının yönetimi ve orman ürünlerinin ticareti hakkında hükümler içermektedir. Bazı ülkeler, Rio Konferansı sırasında ve sonrasında, parçalı bir uluslararası orman rejiminin, kapsamlı bir çerçeve sözleşme ile bağlayıcı bir belgeye dönüştürülmesini amaçlamışlardır. Ormanlar hakkında bir uluslararası sözleşme, bu nedenle, "eksik Rio sözleşmesi" veya "dördüncü sözleşme" olarak da anılmaktadır, zira diğer üçü, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi hayata geçirilebilmiştir.⁵ Ormanlarla ilgili konular ise Orman İlkeleri⁶ ve Rio Konferansında

1 HOOKER, Ann, "The International Law of Forests", *Natural Resources Journal*, Vol. 34, Fall 1994, s. 823, (s. 823-877).

2 Ibid.

3 DESAI, Bharat H., "Forests, International Protection", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, (der. , R. Wolfrum), March 2011, <http://www.sai.uni-heidelberg.de/sapol/pdf/Forests.pdf>. (erişim tarihi 07.11.2014)

4 Food and Agriculture Organization of the United Nations, **State of the World's Forests**, 2011, (s. 1-28), <http://www.fao.org/docrep/013/i2000e/i2000e.pdf>. (erişim tarihi 07.11.2014)

5 SCHNEIDER, Thomas W., A non-legally-binding Instrument as an Alternative to a Forest Convention, **Work Report of the Institute for World Forestry 2006/4**, Federal Research Centre for Forestry and Forest Products, Hamburg, 2006, s. 4, http://literatur.ti.bund.de/digbib_extern/dk039296.pdf. (erişim tarihi 07.11.2014)

6 Her Tür Ormanın Yönetimi, Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınmasına Yönelik Küresel Bir Görüş Birliği

kabul edilen belgelerden biri olan Gündem 21'in 11'inci bölümünde, Ormansızlaşma ile Mücadele başlığı altında bağlayıcı olmayan şekilde düzenlenmiştir.

Bağlayıcı bir Orman Sözleşmesi akdedilmesi planı çeşitli aşamalarda başarısızlığa uğradığından, müzakereler, Birleşmiş Milletler Orman Forumu (*United Nations Forum on Forests-UNFF*) tarafından 2015 yılına ertelenmiştir.⁷ UNFF beşinci toplantı döneminde, uluslararası orman düzenlemelerinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi için çağrıda bulunmuştur. Gelecekte yapılması amaçlanan uluslararası orman düzenlemeleri için başta yeterli mali ve teknik kaynakların temini olmak üzere uygulama araçlarının geliştirilmesi ve bağlayıcı bir uluslararası orman sözleşmesi yapılması başlıca amaçlardır. 2013 yılında UNFF'nin 10'uncu oturumu (UNFF10) İstanbul'da toplanmış elliden fazla bakan ve temsilcinin katıldığı konferansın müzakere konuları, 2015 sonrası kalkınma gündeminde ormanlar, çevreci bir ekonomide ormanlar, ekosistem hizmetleri için ödemeler, ormanlar ve doğal kaynaklara ilişkin sürdürülebilir kalkınma hedefi ve küresel bir uluslararası orman antlaşması olmuştur.⁸

Bu makalede, ormanlara ilişkin uluslararası hukukun gelişimi incelenecek ve mevcut düzenlemelerin ormanları koruma açısından etkililiği değerlendirilecektir. Bu kapsamda, ilk olarak, 1992 Rio Konferansından bugüne ormanların korunması için gerçekleştirilen bağlayıcı olmayan düzenlemeler açıklanacak ve uluslararası hukukta ormanların korunması açısından bir ilerleme teşkil edip etmediği gösterilecektir. İkinci olarak, asıl amacı ormanların korunması olmamakla birlikte, yerine getirilmesi veya içeriği açısından orman politikası oluşturulmasını gerektiren antlaşmalar incelenecektir. Son bölümde, uluslararası örf ve adet hukukunun ormanları koruma yönünden nasıl bir sonuç doğurduğu araştırılacaktır. Uluslararası örf ve adet hukuku altında, doğal kaynaklar üzerinde sürekli devlet egemenliği ilkesinin, ormanların uluslararası korunmasını engelleyip engellemediği incelenecektir çünkü özellikle gelişmekte olan devletler ormanlarla ilgili uluslararası düzenlemelere karşı çıkarken egemenlik savını ileri sürmektedirler. Böylece, bağlayıcı küresel bir orman düzenlemesinin yokluğunda uluslararası hukukun Yerkürenin ormanlarına hala bir koruma sağlayıp sağlamadığı açıklanacaktır.

I. Rio Konferansından Birleşmiş Milletler Orman Forumuna Uluslararası Girişimler

1992 Rio Konferansı'ndan, Birleşmiş Milletler Orman Forumu müzakerelerinde Tüm Orman Türleri Hakkında Yasal Bağlayıcılığı Olmayan Enstrümanın 2007 yılında kabulüne dek uluslararası toplum neredeyse on beş yıl süren bir müzakere dönemi geçirmiştir. Bu müzakere dönemi, tüm ilerleme ve uzlaşma zorluklarıyla, uluslararası orman siyasetinin özelliklerini yansıtmaktadır.

inçin Yasal Bağlayıcılığı Olmayan İlkeler Bildirimi (*Non-legally Binding Authoritative Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests*), kısaca Orman İlkeleri olarak anılmaktadır.

7 BM Orman Forumu Raporu (Report of UNFF), Altıncı Oturum, 13-24 Şubat 2006.

8 Tenth Session of the UN Forum on Forests (UNFF10), 8-19 April 2013, Istanbul, Turkey, **Summary Highlights of the Meeting**, <http://www.iisd.ca/forestry/unff/unff10/>. (erişim tarihi 07.11.2014)

A. Gündem 21 ve Orman İlkeleri

1992'de Rio de Janeiro'da gerekleŖen BirleŖmiŖ Milletler evre ve Kalkınma Konferansı (*UNCED* veya Dünya Zirvesi - *Earth Summit*) sonucunda iklim DeđiŖikliđi ereve SzleŖmesi ile Biyolojik eŖitlilik SzleŖmesi imzaya aılmıŖtır. Bu antlaŖmalar dıŖında çok önemli üç belge daha oybirliği ile kabul edilmiŖtir: *UNCED* Bildirgesi (Rio Bildirgesi)⁹, Gündem 21¹⁰ belgesi ve Her Tür Ormanın Yönetimi, Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınmasına Yönelik Küresel Bir GrŖ Birliği İçin Yasal Bağlayıcılığı Olmayan İlkeler Bildirimi (Orman İlkeleri)¹¹ belgesi. Böylece, Rio Bildirgesi, Gündem 21 ve Eki, Orman İlkeleri esnek hukuk enstrümanı olarak, devletlerin gönüllü olarak uyguladığı kurallar niteliğindedir.

Gündem 21'in metni baŖlangı, dört kısım ve 40 bölümden oluŖmaktadır. Dört kısım sırasıyla, "Sosyal ve Ekonomik Boyutlar", "Kalkınma için Kaynakların Korunması ve Yönetilmesi", "BaŖlıca Grupların Rolünün Güçlendirilmesi" ve "Uygulama Araçları" baŖlıklarını taŖımaktadır. Gündem 21 belgesinin 11'inci bölümü OrmansızlaŖmayla Mücadele (Combating Deforestation) konusundadır. 11.1'den 11.10'a kadar alt bölümler, her tür orman ve ağaçlık alanın çoklu rol ve iŖlevinin sürdürülmesi ihtiyaını konu almaktadır. Gündem 21'in 11.12 alt bölümünde, *UNCED*, özellikle ormanların yenilenmesinden söz etmektedir. 11.12 (a) maddesi, bunun için "orman ve ağaç örtüsünün, milli ormanların korunması, muhafazası, orman rehabilitasyonu, ıslahı, yeniden ağaçlandırma, orman yetiŖtirme ve ağaç dikilmesi" gibi tekniklerden bahsetmektedir. nceki düzenlemelerden farklı olarak Gündem 21, ekolojik dengenin korunması ve ormanların beŖeri ihtiyaçların karŖılanmasına ve toplumsal refaha olan katkısının artırılması amacıyla bu tekniklerden yararlanılacağını bildirmektedir.¹² Alt bölüm 11.13 (e), yönetimle ilgili faaliyetler arasında, "ekolojik bakımdan sağlıklı ağaçlandırma ve yeniden ormanlaŖtırma/ıslah" programlarını belirtmektedir. Benzer Ŗekilde, 11.13 (a) alt bölümü de "bozulmuŖ tabii ormanların eski hallerine kavuŖturulması suretiyle verimliliklerinin" yeniden sağlanmasını öngörmektedir. Bunu yaparken, "ormancılık operasyonlarının zamanında uygulanması suretiyle tüm orman ve ağaçlık alanlardaki ekosistemlerin sürdürülebilir Ŗekilde yönetiminin sağlanması ve insanların ekonomik ihtiyaçlarına ve ekolojik hizmetlere, ağaca dayalı enerjiye, orman ziraatına, kereste dıŖındaki orman ürünlerine ve hizmetlere, sulak arazilerin ve yaban hayatın yönetimine ve orman genetik kaynaklarına özel önem" verilmesi, Gündem 21'in kuralları arasındadır.¹³

9 evre ve Kalkınma Hakkında Rio Bildirgesi (Rio Declaration on Environment and Development), UN Doc. A/CONF.151/6/Rev.1, 13 Haziran 1992,

<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=78&ArticleID=1163>. (eriŖim tarihi 07.11.2014)

10 Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma için Eylem Planı (*Agenda 21: Programme of Action for Sustainable Development*), BM Genel Kurul Resmİ Tutanakları, 46'ncı Oturum, Gündem Maddesi 21, UN Doc A/Conf.151/26, 1992, 14 Haziran 1992, (Bundan sonra Gündem 21 olarak anılacaktır). Türkçe metin için bkz. http://www.cem.gov.tr/erozyon/Files/diliskiler/temel_guncel_belgeler/Riodek.G%C3%BCndem21%20Orman%20Pre.pdf. (eriŖim tarihi 07.11.2014)

11 Non-legally Binding Authoritative Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests, UN doc. A/CONF.151/6/Rev.1, 1992. Ayrıca bkz. SCHNEIDER, (**Work Report of the Institute for World Forestry 2006/4**).

12 Gündem 21, 11.12 (a).

13 Gündem 21, 11.13 (a).

Onbeş başlık içeren Orman İlkeleri, orman alanlarının eski hale getirilmesinin teşvik edilmesini hem bir sonuç hem bir teknik olarak görmektedir.¹⁴ Bu belgenin temel amacı, "ormanların yönetimi, korunması ve sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunmak ve bunların çok yönlü ve tamamlayıcı işlev ve kullanımlarını sağlamaktır."¹⁵ İlkelerin 1'inci bölümü uluslararası hukukta *sic utere* ilkesini yansıtmaktadır.¹⁶ Buna göre, devletler Birleşmiş Milletler Şartı ve uluslararası hukuk ilkeleri uyarınca kendi çevresel politikaları ile uyumlu olarak kaynaklarını kullanma hakkına sahip ve kendi yönetim ve denetim sınırları içindeki faaliyetlerin diğer ülkelerin çevrelerine ve ulusal yönetim sınırları dışındaki diğer alanlara zarar vermemesini sağlamakla yükümlüdür.¹⁷ İlkelerin 8'inci bölümü, yeniden ormanlaştırma, ağaçlandırma ve ormanların korunmasına yönelik bir tavırla "yeşillendirme" çabasını gerektirmektedir.¹⁸ İlkeler, her tür ormana uygulanmak üzere tasarlanmıştır¹⁹ ve ormanlarla ilgili konuların çevre ve kalkınma genel çerçevesi içinde bütünsel ve dengeli bir şekilde ele alınmasını öngörmektedir.²⁰ İlkeler ormanların korunması konusunu uluslararası hale getirmekten ziyade ormanlar konusunda ulusal politikalara sıklıkla gönderme yapmaktadır.²¹ *Sands*, bu on beş ilkenin, başlık içermediği, herhangi bir mantık veya tutarlılıkla sınıflandırmaya müsait bulunmadığı ve zayıf bir dille kaleme alındığını gözlemlemektedir.²² Yazar, özellikle ormanların sürdürülebilir yönetimine ilişkin olarak ilkelerin çok az yardımcı olduğu kanaatinde-dir.²³ *Steiner*, İlkelerin, hukuki yönden bağlayıcı olmasa da dünyada bu konudaki görüşleri bağdaştıran ilk adım ve en üst siyasi düzeyde taahhütleri temsil ettiği görüşündedir.²⁴

B. Hükümetlerarası Orman Paneli/Hükümetlerarası Orman Forumu (IPF/IFF)

Ormanların korunması için bir uluslararası düzenleme arayışı Rio Konferansı sonrası devam etmiştir. 1995'te Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (*United Nations Commission for Sustainable Development - CSD*) üçüncü oturumunda, bir Hükümetlerarası Orman Paneli (*Intergovernmental Panel on Forests-IPF*) kurulmasına karar vermiştir. *IPF*, Gündem 21'in 11'inci Bölümünü ve Orman İlkelerini uygulamayı teşvik etmek için uluslararası orman siyaseti diyalogunu sürdürmek üzere oluşturulmuş

14 HOOKER, 1994, s. 846.

15 Orman İlkeleri, Başlangıç, para. (b).

16 Bkz. infra III. Uluslararası Örf ve Adet Hukuku Altında Ormanların Korunması.

17 Orman İlkeleri, 1/a.

18 Orman İlkeleri, 8/a.

19 Orman İlkeleri, Başlangıç, para. (e).

20 Orman İlkeleri, Başlangıç, para. (c).

21 Orman İlkeleri, 2/a. Ayrıca örneğin bkz. İlke 3/a, 5/a, 6/b, 8/d, 8/f, 8/d, 8/h, 9/c.

22 SANDS, Philippe / PEEL, Jacqueline / FABRA, Adriana vd., **Principles of International Environmental Law**, Third Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, s. 497.

23 Ibid.

24 STEINER, Melanie "After a Decade of Global Forest Negotiations, Where Are We Now?", **Review of European Community & International Environmental Law**, Vol. 10, Issue 1, April 2001, s. 98, (s. 98-105).

hükümetlerarası bir çalışma grubudur.²⁵ İki yıllık görev süresi boyunca *IPF*, sürdürülebilir orman yönetimine ilişkin konularda yüzden fazla eylem önerisi müzakere etmiştir. Bu konular arasında ulusal orman programları, orman değerlendirme, kriterler ve göstergeler, ormanla ilgili geleneksel bilgi ve ormansızlaşmanın altında yatan sebepler sayılabilir.²⁶ Bazı konularda ise uzlaşmaya varılamadığı veya daha fazla inceleme ve tartışma gerektirdiği gerekçeleriyle müzakereler askıda kalmıştır.²⁷ Rio Konferansına dek, gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerin birçok çevresel konuda görüşleri katı ve uzlaşmadan uzak kalmışken, *IPF* bu konuların tartışılması için yeni bir imkân sunmuştur. Tartışma konuları, başlangıçtaki “orman işletme konusunda egemenlik hakkına karşı orman koruma” anlayışından, sertifikalandırma, araştırma, ağaçlandırma ve bilgi değişimi gibi diğer alanlara genişletilmiştir.²⁸ Böylece gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kendilerini daha benzer ve uzlaşmaya daha yakın bir zeminde görebilmişlerdir.²⁹ Bu çalışma konularının tamamlanmasında yardımcı olmak üzere, *IPF*'nin çatısı altında, bir gayri resmi yüksek düzey Ormanlar için Kurumlararası Görev Gücü (*Interagency Task Force on Forests - ITFF*) oluşturulmuştur.³⁰ *ITFF* sekiz uluslararası kurumun katılımıyla teşekkül etmiştir.³¹

Nisan 1997'de beşinci oturumunda Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu ve Haziran 1997'de 19'uncu Özel Oturumunda BM Genel Kurulu, *IPF*'nin görev süresinin sonunda, *IPF*'nin sonuçlarını onaylamış ve ormanlarla ilgili hükümetlerarası siyaset diyalogunun devamını tavsiye etmiştir. Bunun sonucu olarak BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (*ECOSOC*), Hükümetlerarası Orman Forumunun (*Intergovernmental Forum on Forests-IFF*) kurulmasına karar vermiştir. *IFF*, Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunun gözetimi altında 1997 ila 2000 yılları arasında üç yıl süre ile bu diyalogu devam ettirmek üzere kurulmuştur.³² *IFF*'nin görevinin üç yönlü olması öngörülmüştür: (1) *IPF*'nin eylem önerilerinin uygulanmasının teşvik edilmesi, tüm orman çeşitlerinin yönetiminde, korunmasında ve sürdürülebilir kalkınmasında ilerlemeleri raporlamak, izlemek ve değerlendirmek; (2)

25 DESAI, (**Forests, International Protection**).

26 Ibid.

27 STEINER, Melanie, “The Journey From Rio to Johannesburg: Ten Years of Forest Negotiations, Ten Years of Successes and Failures”, **Golden Gate University Law Review**, Vol. 32: 4, 2002, s. 640, (s. 629-664).

28 KOVIC DINE, Masa, “Forests: Does State Sovereignty Hinder Their Protection at the International Level”, **International Environmental Law: Contemporary Concerns and Challenges**, (der. Vasilka Sancin), GV Založba, Ljubljana, 2012, s. 120 ve 125, (s. 109-128).

29 Ibid., s. 120.

30 Gayri resmi, yüksek düzey Ormanlar Kurumlararası Görev Gücü (The informal, high-level Interagency Task Force on Forests) http://www.un.org/esa/forests/ipf_iff.html. (erişim tarihi 07.11.2014)

31 Bu kurumlar: Uluslararası Ormancılık Araştırma Merkezi (Centre for International Forestry Research-CIFOR), BM Gıda ve Tarım Örgütü (UN Food and Agricultural Organization-FAO), Uluslararası Tropikal Kereste Örgütü (International Tropical Timber Organization-ITTO), Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu Sekreterliği (Secretariat of the CBD), BM Sosyal ve Ekonomik İşler Bölümü (UN Department for Social and Economic Affairs-UN/DESA), BM Kalkınma Programı (UN Development Programme-UNDP), BM Çevre Programı (UN Environment Programme-UNEP), ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development - IBRD).

32 DESAI, (**Forests, International Protection**).

IPF sürecinin program unsurlarından kaynaklanan sorunları ve askıda kalmış konuları değerlendirmeye almak; (3) tüm orman çeşitlerinin yönetimi, korunması ve sürdürülebilir kalkınmasının teşviki için uluslararası düzenlemeler ve mekanizmalar üretmek.³³

IPF ve *IFF* uluslararası orman siyaseti diyalogu sürecinin beş yılını (1995-2000) teşkil etmektedir. Bu süreçler altında ulaşılan sonuçlar, bu süreçlerin son raporlarında toplanmış ve sürdürülebilir orman yönetimini amaçlayan 270'i aşkın eylem önerisi olarak sunulmuştur. Bu çalışmalar, topluca, *IPF/IFF* Eylem Önerileri (*IPF/IFF Proposals for Action*) olarak anılmaktadır. Orman İlkeleri ve Gündem 21 gibi *IPF/IFF* Eylem Önerileri de hukuksal bağlayıcılığı olmayan niteliktedir.³⁴ Ancak, bu süreçlerde yer alan devletler, üzerinde uzlaşılan eylem önerilerini uygulama yönünde bir tür siyasi yükümlülük altında görülebilirler.³⁵

C. Birleşmiş Milletler Orman Forumu Döneminde Hukuki Düzenlemeler

IFF'nin görevinin 2000 yılında sona ermesinin ardından beş yıl görev süresiyle, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyinin bir yardımcı organı olarak *UNFF* oluşturulmuştur. *UNFF*'nin çalışmaları Ormanlar için İşbirliği Ortaklığı (*Collaborative Partnership on Forests - CPF*) tarafından desteklenmektedir.³⁶ *CPF*, çeşitli BM kurumları ile ormancılık alanında diğer uluslararası ve bölgesel örgütlerden teşekkül etmektedir.³⁷ 2006 yılında *ECOSOC*, ormanlara ilişkin olarak dört küresel hedef belirlemiş ve *UNFF*'nin 2007 itibariyle hukuksal yönden bağlayıcı olmayan bir belgeyi sonuca ulaştırmasını istemiştir. Bu küresel hedefler şöyle belirtilmiştir:

Küresel Hedef 1

Koruma, eski hale getirme, ağaçlandırma ve yeniden ağaçlandırma dahil olmak üzere sürdürülebilir orman yönetimi aracılığıyla dünyanın her yerinde orman örtüsü kaybını geri çevirmek ve orman bozulmasını engellemek için çabaları artırmak;

Küresel Hedef 2

Ormana bağımlı insanların geçim kaynaklarının iyileştirilmesi yolu dahil ormana dayalı ekonomik, sosyal ve çevresel yararların geliştirilmesi;

Küresel Hedef 3

Dünyanın her yerinde korunan ormanların alanının ve diğer sürdürülebilir yönetimli orman alanlarının ve yine, sürdürülebilir yönetimli ormanlardan [elde edilen] orman ürünlerinin oranının da önemli ölçüde artırılması;

33 BM Genel Kurulu Kararı A/Res/S-19/2 (1997); Ayrıca bkz. STEINER, (2002), s. 641.

34 Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe, **The MCPFE and the IPF/IFF Proposals for Action**, Vienna, Mayıs 2001, http://www.forestseurope.org/documentos/mcpfe_proposals_for_action.pdf.

35 DESAI, (**Forests, International Protection**).

36 Ormanlar İşbirliği Ortaklığı, *ITFF*'nin yerine geçmek üzere oluşturulmuştur.

37 Ormanlar İşbirliği Ortaklığı (Collaborative Partnership on Forests - CPF) üyeleri için bkz. <http://www.cpfweb.org/73039/en/> (erişim tarihi 07.11.2014)

Küresel Hedef 4

Sürdürülebilir orman yönetimi için resmi kalkınma yardımındaki düşüşü tersine çevirmek ve sürdürülebilir orman yönetiminin uygulanması için tüm kaynaklardan [elde edilen] önemli ölçüde artırmış yeni ve ek mali kaynakları harekete geçirmek[.]³⁸

Ayrıca, ECOSOC, 2007 için öngörülen hukuksal yönden bağlayıcılığı olmayan belgenin etkililiğinin, 2015'te gözden geçirilmesi ve tüm orman türleri hakkında hukuksal yönden bağlayıcı bir belgenin hazırlanması da dahil olmak üzere tüm olasılıkların gözden geçirilmesini öngörmektedir.³⁹ ECOSOC, UNFF'ye, diğer konuların yanı sıra, "tüm orman türleri hakkında bir yasal çerçeve geliştirmek için" parametreleri değerlendirme görevi de vermiştir.⁴⁰ Böylece, Tüm Orman Türleri Hakkında Yasal Bağlayıcılığı Olmayan Enstrüman 2007 yılında UNFF'yi müteakip BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁴¹ Bağlayıcı olmayan bu belge, esas olarak ulusal eylem ile uluslararası işbirliği için bir çerçeve sunmaktadır ve belirli bir eylemde bulunulmasını gerektirmemektedir. Belgenin amacı tüm orman türlerinin sürdürülebilir yönetimini etkili şekilde uygulamak için her düzeyde siyasi taahhüt ve eylemi güçlendirmek; yoksulluğun ortadan kaldırılması ve çevresel sürdürülebilirliği ilişkin Bin Yıl Hedefleri (*Millennium Development Goals*)⁴² dahil üzerinde uluslararası düzeyde uzlaşmış kalkınma hedeflerine ulaşmakta ormanların katkısını artırmak ve ulusal eylem ve uluslararası işbirliği için bir çerçeve sağlamaktır.⁴³ Belgenin İngilizce ismindeki "*non-legally binding*" ifadesinin bilinçli bir tercih olduğu; özellikle "*non legally-binding*" denilmediği ve belgenin hukuki gücünün eksikliğini işaret etmekten ziyade bağlayıcı ancak, siyasi açıdan bağlayıcı olduğunu vurgulayan bir ifade olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁴ Ancak belgenin gerek kendi yapısı gerek 2'nci paragrafından bağlayıcı olmayan bir belge olduğu zaten anlaşılmaktadır. BM Genel Kurulu kararına ekli olması, bir esnek hukuk düzenlemesi olmasını sağlamaktadır. Bunun dışında Belgenin 2'nci paragrafı, belgenin ihtiyari ve yasal olarak bağlayıcı olmadığını ve her devletin kendi ormanlarının sürdürülebilir yönetiminden ve ormanla ilgili yasalarının yerine getirilmesinden sorumlu olduğunu bildirmektedir. Yine de Belge, yeni oluşmakta olan uluslararası örf ve adet hukuku kurallarının başlangıcı niteliğinde olabilir.⁴⁵ Devletler, ormancılık sektörünü etkileyen faaliyetlerinde, bu Belgeyle ortaya konan

38 ECOSOC Resolution 2006/49, <http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2006/resolution%202006-49.pdf> (erişim tarihi 07.11.2014)

39 Ibid.

40 BM Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) Res. 2000/35, http://www.un.org/esa/forests/pdf/2000_35_E.pdf. (erişim tarihi 07.11.2014)

41 Non-legally Binding Instrument on all Types of Forests, BM Genel Kurulu, 62. Oturum, Res. 62/98, 17 Aralık 2007.

42 Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi, UN doc. A/RES/55/2, 18 Eylül 2000, <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm> (erişim tarihi 07.11.2014)

43 Non-legally Binding Instrument on all Types of Forests, para.1.

44 KUNZMANN, Katharina, "The Non-legally Binding Instrument on Sustainable Management of All Types of Forests-Towards a Legal Regime for Sustainable Forest Management?", *German Law Journal*, Vol. 09, No. 08, 2008, s. 988, (s. 981-1005).

45 Ibid., s. 989.

kural ve standartlardan ayrıldıklarında bunu haklı gösterme zorunluluğu duyarken, bu ilkeler doğrultusunda faaliyette bulunan bir devlet ise kendini olası eleştirilere karşı güvende hissedecektir.⁴⁶

Belgenin temel amacı orman politikasının en temel unsuru olarak “sürdürülebilir orman yönetimi[nin]” sağlanmasıdır. “Tüm orman türleri” Belgenin sadece tropikal veya koruma alanı ilan edilen ormanları değil küresel düzeyde tüm ormanları ve hatta bazı durumlarda ormanlar dışında ağaçları kapsadığını belirtmektedir.⁴⁷

Tüm Orman Türleri Hakkında Yasal Bağlayıcılığı Olmayan Enstrümanın 12’nci paragrafı, bu belgenin hükümlerinin, Üye Devletlerin uluslararası hukuk altında sahip oldukları haklarına ve yükümlülüklerine zarar vermeyeceğini bildirmektedir. Bu ifade, belgenin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurallarıyla ilişkisine işaret etmektedir çünkü bazı hükümler, örneğin yasal olmayan orman ürünlerine ticaret sınırlamaları gibi, uluslararası ticareti etkileyen ve DTÖ Anlaşmalarıyla bağdaşmayan taahhütler içermektedir.⁴⁸ Bu konuya aşağıda değinilmiştir.⁴⁹

Belgenin bir önemli sonucu da gelişmiş ülkelerin ormanların korunması yönünde, gelişmekte olan ülkelerin ise orman kaynaklarının doğal kaynaklar olarak egemenlikleri altında serbestçe işletilmesi yönünde alışılmış rollerinin değişmeye başladığı tespitine imkân vermiş olmasıdır. Hukuki yönden daha bağlayıcı bir belgenin veya yöntemlerin kabul edilmesini savunan devletler arasında AB, Avustralya, İsviçre, Norveç, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Afrika Devletler Grubu bulunurken, sürdürülebilir orman yönetimi taahhütlerini en az düzeyde tutma amacıyla devletler arasında ABD, Japonya, Brezilya, Venezüela, Kolombiya, Gabon, Hindistan ve Meksika görülebilir.⁵⁰

II. Mevcut Uluslararası Antlaşmalarda Ormanların Korunması

Orman hukuku düzenlemeleri tüm hukuki sistem içinde, çeşitli hukuk alanlarında yer bulmaktadır ve hukukun diğer alanları da orman hukukunun konusunu ve işleyişini etkilemektedir. Uluslararası hukuktan, anayasa hukukuna, eşya hukukundan ceza hukukuna ve idare hukukuna kadar hukukun pek çok alanının orman hukukuna etkisi bulunmaktadır. Her ne kadar orman hukukunun diğer hukuk alanlarından soyutlanması mümkün değilse de diğer hukuk alanlarıyla ilişkisi giderek artmıştır. Özellikle son yirmi senede

46 Ibid.

47 Ibid.

48 Tüm Orman Türleri Hakkında Yasal Bağlayıcılığı Olmayan Enstrümanın yanı sıra bu makalede anılan diğer çok taraflı çevre antlaşmalarının DTÖ Anlaşmasının uygulanması yönünden ortaya çıkardığı sorunların analizi için bkz. MCDERMOTT, Constance L. / O’CARROLL, Aran / WOOD, Peter, **International Forest Policy - the instruments, agreements and processes that shape it**, Department of Economic and Social Affairs United Nations Forum on Forests Secretariat, Haziran 2007,

http://www.un.org/esa/forests/pdf/publications/Intl_Forest_Policy_instruments_agreements.pdf. (erişim tarihi 07.11.2014) Ayrıca bkz. KUNZMANN, (2008), s. 989-992.

49 Bkz. Infra II. J. Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması.

50 Summary of the Seventh Session of the United Nations Forum on Forests, **Earth Negotiations Bulletin**, Vol. 13 No. 162, 30 Nisan 2007, <http://www.iisd.ca/download/pdf/enb13162e.pdf>. (erişim tarihi 07.11.2014). Ayrıca bkz. KOVIC DINE, (2012).

orman dzenlemelerinde evre antlaşmalarının etkisi yükselmeye başladışça, ülkelerin orman dzenlemeleri ile bu evre hukuku antlaşmaları arasında uyumluluk sağlama ge-reği ortaya çıkmıştır. Ormanlarla ilgili en önemli uluslararası evre hukuku sözleşmeleri, BM İklım Değişikliği ereve Szleřmesi⁵¹ (BMİDÇS), Biyolojik eşitlilik Szleřmesi⁵² ve BM lleşmeye Mücadele Sözleşmesidir.⁵³ Bu  Sözleşme dışında yedi çok taraflı an-laşma daha kapsamları itibariyle yine ormanları kendi içerikleri doğrultusunda sadece belli yönleriyle konu almaktadır

A. Birleşmiş Milletler İklım Değişikliği ereve Sözleşmesi

İklım ve ormanlar arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ormanlar, bitki örtüsünde ve toprakta büyük miktarlarda karbon depolayarak atmosferdeki karbon dengesini dzenlemektedir. Kapladıkları alan ve verimliliklerinin artmasıyla küresel ısınmanın yavaşlatılmasına olanak sağlamaktadır. Ormanlar, bitki ve toprak dokusuyla, en önemli sera gazı olan karbondioksiti fotosentez yoluyla tutarak ve solunum yolu ile salarak, küresel karbon dengesini dzenlemektedir. Çeşitli ormancılık uygulamalarının atmosferde karbondiyoksit birikmesini yavaşlatmaya yardımı olmaktadır.⁵⁴ Bunun aksine olarak, ormanlar (biyo-kütlenin) yanmaları veya rmeleri durumunda, atmosfere karbondi-oksit, metan, karbon monoksit, azot dioksit ve diğer azot oksitleri gibi sera gazlarını vermektedirler.⁵⁵

BMİDÇS, küresel ısınmayla ilgili kaygılar nedeniyle kabul edilmiştir. Sözleşmenin amacı atmosfere salınan sera gazlarını belli bir seviyede tutarak küresel iklim sistemi-ne verilen insan kaynaklı zararları sınırlandırmaktır. 1997'de BMİDÇS'ye ilaveten, sal-nım azaltma hedeflerini ve yöntemlerini belirleyen Kyoto Protokol⁵⁶ kabul edilmiştir. Kyoto Protokolü'n yürürlüğe girebilmesi için, 1990 yılı toplam karbondiyoksit salımla-rının en az yüzde 55'ini teşkil eden BMİDÇS'nin Ek-1'inde yer alan tarafların protokolü onaylaması gerektiğinden, son olarak 18 Kasım 2004 tarihinde Rusya Federasyonu'nun

51 Birleşmiş Milletler İklım Değişikliği ereve Sözleşmesi (United Nations Framework Convention on Climate Change) 9 Mayıs 1992'de New York'ta imzaya açılmış ve 21 Mart 1994'te yürürlüğe girmiştir. Türkçe Metin için bkz. R.G. 18 Aralık 2003 - 25320.

52 Biyolojik eşitlilik Sözleşmesi (The Convention on Biological Diversity), 5 Haziran 1992, yürürlüğe giriş tarihi 29 Aralık 1993, Türkçe metin için bkz. R.G. 27 Aralık 1996 - 22860.

53 Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya lleşmeye Maruz ülkelerde lleşmeye Mücadele için Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (United Nations Convention to Combat Desertification in those Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification Particularly in Africa) 14 Ekim 1994'te Paris'te imzaya açılmış ve 26 Aralık 1996'da yürürlüğe girmiştir. Ayrıca bkz. <http://www.unccd.int/en/Pages/default.aspx> (erişim tarihi 07.11.2014). Türkçe metin için bkz. RG 23344-16.05.1998.

54 RUIS, Barbara M.G.S., **No forest convention but ten tree treaties**, <http://www.fao.org/docrep/003/y1237e/y1237e03.htm> (erişim tarihi 07.11.2014).

55 Ibid.

56 BM İklım Değişikliği ereve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolü, Türkçe metin için bkz. R.G. 13 Ma-yıs 2009 - 27227, m. 2/1. http://www.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/kyoto_protokol.pdf. (erişim tarihi 07.11.2014).

da onaylamasıyla Kyoto Protokolü 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵⁷ Protokolün uygulanmasıyla ilgili ayrıntılı kurallar 2001 yılında, Marakeş'te 7'nci Taraflar Konferansında (TK)⁵⁸ kabul edilmiştir.⁵⁹ Böylece Kyoto Protokolünün ilk taahhüt dönemi 2008'de başlamış ve 2012'de son bulmuştur. 8 Aralık 2012'de Doha'da toplanan 8'inci TK'da "Kyoto Protokolüne Doha Tadili" kabul edilmiştir. Tadil şu hususları içermektedir: (1) Kyoto Protokolünün Ek I'inde listelenen ve 1 Ocak 2013 ila 31 Aralık 2020 arasında ikinci bir taahhüt dönemi için taahhütte bulunmayı kabul eden Taraflar için yeni taahhütler; (2) ikinci taahhüt döneminde Taraflar tarafından raporlanacak sera gazlarının gözden geçirilmiş listesi; (3) Kyoto Protokolünün özellikle birinci taahhüt dönemiyle ilgili maddelerinin ikinci taahhüt dönemi için tadili.⁶⁰ İkinci taahhüt dönemi içinde Tarafların sera gazları salımlarını, 2013-2020 arasında, 1990 düzeylerine göre en az yüzde 18 azaltmaları öngörülmektedir.⁶¹

Kyoto Protokolünün belirleyici özelliği, ilk kez olarak, sanayileşmiş ekonomilerden kaynaklanan salımların miktar yönünden sınırlandırılmasını gerektiren bir sistem öngörüyor olmasıdır.⁶² Protokole göre devletler hedeflerine kendi ulusal düzenlemeleri aracılığıyla ulaşmak durumundadır ancak bazı uluslararası mekanizmalar da öngörülmüştür. Bu mekanizmalar, pazara dayalı uygulamaları gerektirmektedir. Bunlar, uluslararası salım ticareti, temiz kalkınma mekanizması ve ortak uygulamadır. Özellikle bu mekanizmaların ilk ikisi altında, orman alanlarının azalmasını tersine çevirmeyi amaçlayan programlar uygulanmaktadır.

BMİDÇS ormanlara kısaca değinmekte iken Kyoto Protokolü konuyu daha açıklıkla hedef almaktadır: "Sanayileşmiş tarafların her biri, sayısallaştırılmış salım sınırlandırma ve azaltım taahhütlerini yerine getirirken, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek amacıyla" diğer hususların yanı sıra, "sürdürülebilir orman yönetimi uygulamaları ile ağaçlandırma ve yeniden ormanlaştırmanın teşvik edilmesi" sözünü vermektedirler.⁶³

57 "İşbu Protokol, Ek-I'de yer alan Tarafların 1990 yılı toplam karbondioksit salımlarının en az % 55'ine te- kabul eden Ek-I'deki Tarafların dahil olduğu, Sözleşme'nin en az 55 Tarafı'nın, onay, kabul, uygun bulma ya da katılım belgelerini Depoziter'e tevdi ettikleri tarihten sonraki doksanıncı günde yürürlüğe girecektir." Kyoto Protokolü, m. 25.

58 Conference of the Parties (COP) ifadesi ve kısaltmasının Türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır.

59 Marakeş Anlaşmaları (Marrakesh Accords) olarak anılmaktadır.

60 Kyoto Protokolü, http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php (erişim tarihi 07.11.2014).

61 Kyoto Protokolü m. 21/7 ve m. 20/4 hükümleri uyarınca tadil, tarafların onayına tabidir. 30 Eylül 2014 itibarıyla, Doha Tadilini 18 devlet onaylamıştır. Onaylayan devletler açısından tadil, tarafların en az dörtte üçü tarafından onay belgesinin Depozitere ulaştığı tarihten itibaren doksanıncı gün yürürlüğe girecektir. Tadilin yürürlüğe girmesi için 144 devlet tarafından onaylanması gerekmektedir. (Türkiye'nin de onayladığı Protokole 191 devlet ve AB taraftır. Ne Türkiye ne de AB ve üye devletler henüz tadili onaylamış değillerdir.) Bkz. Status of the Doha Amendment, http://unfccc.int/kyoto_protocol/doha_amendment/items/7362.php (erişim tarihi 07.11.2014).

62 BIRNIE, Patricia / BOYLE, Alan / REDGWELL, Catherine, **International Law and the Environment**, 3rd Ed., Oxford University Press, Oxford, 2009, s. 360-361.

63 Kyoto Protokolü, m. 2/1/ii.

Kyoto Protokolüne göre, arazi kullanımında, arazi kullanım amacı değişikliğinde ve ormancılık sektöründe, ağaçlandırma, yeniden ağaçlandırma ve ormansızlaşma ile mücadele gibi, sera gazlarını atmosferden çeken bazı insan kaynaklı faaliyetler, sanayileşmiş ülkeler tarafından kendi salım hedeflerini telafi etmek için kullanılabilir.⁶⁴ Bu faaliyetlerdeki, ormansızlaşma gibi karbon yutaklarını tketer net değişiklikler ise izin verilen salım miktarından düşülecektir.⁶⁵ Ancak bunun hangi usullere göre gerçekleştirileceği Protokolde belirlenmiş değildir.⁶⁶ 2009 Kopenhag TK, Kopenhag Uzlaşması (*Copenhagen Accord*) olarak anılan ve bağlayıcı olmayan siyasi taahhütlerle sonuçlanmış fakat uygulamada önemli değişiklikler getirmiştir. Kyoto Protokolünün aksine Kopenhag Uzlaşması, REDD+ mekanizmasını da içeren ve mali kaynakların gelişmiş ülkelerden orman alanlarına sahip gelişmekte olan devletlere hareketini sağlayacak mekanizmaların derhal oluşturulmasını kabul etmiştir.⁶⁷ Böylece, gelişmiş devletler sera gazı salımlarının denetimine uygulanacak "sert, güçlü ve şeffaf" bir lme, izleme, Raporlama ve Doğrulama (*Measuring, Monitoring, Reporting and Verifying-MMRV*) sistemini kabul etmişlerdir. Aynı sistemin, orman alanlarına sahip gelişmekte olan devletler için de uygulanması öngörülmüştür. Buna göre, bu alanları korumaları karşılığında aktarılan fonların nasıl kullanıldığını ve orman alanlarının ne kadar korunduğunu belirlemek amacıyla bir denetim uygulanacaktır. Uzlaşmada özellikle gelişmekte olan devletler açısından "ulusal egemenliğe saygı gösterilmesini temin edecek" düzenlemeler yapılması gerektiği de vurgulanmıştır.⁶⁸ Esasen bu konunun ormanlara ilişkin uluslararası düzenleme tartışmalarının her aşamasında başlıca sav olduğu gözlemlenebilir.

Ormansızlaşmadan ve Orman Bozulmasından Kaynaklanan Salımların Azaltılması (*Reducing Emmissions from Deforestation and Forest Degradation-REDD+*), ağaçlarda depolanan karbonlar için mali bir değer yaratarak iklim değişikliği soruyla mücadeleye katkı sağlamayı amaçlayan bir mekanizmadır. REDD+ uygulaması içinde gelişmekte olan devletler ormanlarını tahrip etmemeyi taahhüt etmekte ve bunu yaparken mahrum kalacakları gelirler ve uğrayacakları maliyet yükü için de gelişmiş ülkelerden mali kaynak elde etmektedirler.⁶⁹ Mevcut BM sisteminde Temiz Kalkınma Mekanizması (*Clean Development Mechanism*) içinde sadece ağaçlandırma ve yeniden ağaçlandırma projeleri kabul görmektedir. Bu nedenle REDD+, sistemin eksik kalan ayağını tamamlamıştır.⁷⁰ REDD+ sayesinde, orman yönetimlerini uluslararasılaştırmaya karşı olan gelişmekte

64 Kyoto Protokolü, m. 3/3.

65 Kyoto Protokolü, m. 3/3 ve 3/4.

66 Kyoto Protokolü, m. 3/4.

67 Kopenhag Uzlaşması, Decision 1/CP.15, 18 Aralık 2009, UN Doc. FCCC/CP/2009/11/Add.1, <http://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/eng/11a01.pdf> (erişim tarihi 07.11.2014)

68 TAKACS, David, "Forest Carbon (REDD+), Repairing International Trust, and Reciprocal Contractual Sovereignty", **Vermont Law Review**, Vol. 37, 2013, s. 690, (s. 653-736).

69 PARDAVE, Guillermo, "REDD Alert for Developing Countries? Are Their Forests in Risk of Internationalisation with the Recent Developments within the UN Climate Change Regime?", **Agenda Internacional**, XVIII, No 29, 2011, s. 213, (s. 213-246)

70 Ibid.

olan devletler, elde edecekleri mali kaynaklar için en azından bir uluslararası işleyişi kabul etmişlerdir. Bu düzenlemeler bağlayıcı olmamakla birlikte, gelecekte yapılacak bağlayıcı bir antlaşmanın zeminini hazırlamaktadır.⁷¹

B. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi

Ormanlar, karalar üzerinde biyolojik çeşitliliğin temel yaşam alanı olarak bitki ve hayvan türlerinin yaklaşık yüzde yetmişine yaşanabilir bir ortam sunmaktadır. Kabul edilmesinden bu yana, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (BÇS) etki alanını, ormanları da içine alacak şekilde genişletmiştir.⁷² BÇS'nin amaçları, biyolojik çeşitliliğin korunması, biyolojik çeşitliliğin bileşenlerinin sürdürülebilir kullanımı ve genetik kaynakların kullanımından kaynaklanan yararların adil ve hakkaniyetli paylaşımının sağlanmasıdır.

1995 yılında, ikinci TK⁷³ biyolojik çeşitlilik ve ormanlar hakkında bir beyanat benimsemiş ve ormanların küresel biyolojik çeşitliliği sürdürmede yaşamsal bir role sahip olduğunu kabul etmiştir. 1996'da ise üçüncü TK, Orman Biyolojik Çeşitliliği için bir Çalışma Programı kabul etmiştir. Çalışma Programı, tüm orman tiplerinin biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için gerekli araştırma, işbirliği ve teknolojilerin geliştirilmesine odaklanmaktadır. 1998'de dördüncü TK, 2002'de gerçekleşecek olan altıncı TK için, ormanların üç öncelikli gündem konusundan biri olduğuna karar vermiştir.⁷⁴ Bunun dışında bir *Ad Hoc* Orman Biyolojik Çeşitliliği Hakkında Teknik Uzman Grubu oluşturmuştur. Bu grubun görevi, bilimsel araştırma ve geliştirme hakkında tavsiye sunmak, orman biyolojik çeşitliliğinin durumu ve buna yönelik tehditlerle ilgili bilgileri incelemek ve orman biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için gerekli işlemleri önermektir. Bunun dışında, BÇS'nin TK çalışmaları, Bilimsel, Teknik ve Teknolojik Tavsiyeye İlişkin Yardımcı Organ (*Subsidiary Body on Scientific, Technical and Technological Advice*) tarafından da desteklenmektedir. Bu Organ, Orman yangınları ve kereste ormanı olmayan kaynakların toplanması gibi biyolojik çeşitlilikle ilgili geniş kapsamlı konularda çalışmaktadır.⁷⁵

BÇS ayrıca, *IPF/IFF* süreçleri içinde, yerli halkların ve ormana bağımlı yaşayan toplulukların ormana ilişkin geleneksel bilgisinin değerinin kavranmasında da lider bir rol üstlenmiştir. Yine BÇS'nin işleyişine destek veren Küresel Çevre Fonu (*Global Environment Facility*)⁷⁶ da orman biyolojik çeşitliliğini sağlamaya dönük projelere katkıda bulunmaktadır.

71 2010'da Cancun'da toplanan TK'nın Cancun Uzlaşması da Kopenhag Uzlaşmasını teyid etmekte ve bu mekanizmayı destekleyecek bir "Yeşil İklim Fonu" (Green Climate Fund) oluşturmaktadır. Bkz. TAKACS, (2013), s. 691.

72 RUIS, (**No forest convention but ten tree treaties**)

73 İlk TK, 1994'te Bahamalar'da gerçekleşmiştir.

74 BÇS TK çalışmaları için bkz. <http://www.cbd.int/cop/> (erişim tarihi 07.11.2014).

75 RUIS, (**No forest convention but ten tree treaties**). Ayrıca Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. www.cbd.int (erişim tarihi 07.11.2014).

76 Küresel Çevre Fonu (*GEF*) şu sözleşmelere finansal mekanizma olarak hizmet vermektedir: 1. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi; 2. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi; 3. Dirençli Organik Kirletenler hakkında Stockholm Sözleşmesi; 4. BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi; 5. Minamata Cıva Sözleşmesi; 6. Resmî olarak bağlantılı olmamakla birlikte, geçiş ekonomisi durumunda olan ülkelerde, Montreal Protokolü'nün de uygulanmasını desteklemektedir (Ozon Tabakasını İncelten Maddeler İlişkin Montreal Protokolü). <http://www.thegef.org>. Ayrıca bkz. DURU, Bülent, "Dünya Bankası, GEF ve Küresel Çevre Sorunları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 58-2, (s. 79-95).

C. ölleşmeyle Mücadele için Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya ölleşmeye Maruz Ülkelerde ölleşmeyle Mücadele için Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (ÇMS) kuraklığın etkilerini hafifletmek, ölleşmeyle mücadele etmek ve sürdürülebilir kalkınma çabalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu, toprak verimliliğinin artırılması, toprağın ve su kaynaklarının korunmasının ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması gibi uzun dönem stratejileri gerektirmektedir. ÇMS'de ormanların korunması ve orman alanlarının genişletilmesi önemli unsurlardır çünkü ormanlar kuraklığın etkilerini azaltmak ve ölleşmeyi önlemek yönünde önemli ekolojik fonksiyonlara sahiptir. ölleşmeyle mücadele stratejileri de yine ormanların kaybının azaltılmasını sağlamaktadır. Sağlıklı orman ekosistemleri toprağın istikrarlı olmasına yol açmakta ve sonuç olarak ormansızlaşma ise ölleşme ve toprak bozulmasını artırmaktadır. Ormansızlaşmanın, su yetersizliği, toprak erozyonu ve toprak verimliliğinin kaybı gibi çok ciddi sonuçları bulunmaktadır.⁷⁷

Bunun dışında orman kaybı ve çölleşmenin sosyo-ekonomik sebepleri de çok benzerdir. Ormansızlaştırma ve diğer sürdürülebilir olmayan ormancılık uygulamaları daha çok gelişmekte olan ülkelerde, yoksul ve kırsal kesimlerde ekonomik ve ticari amaçlarla tatbik edilmektedir. ÇMS altında, sürdürülebilir orman yönetimi, toprak bozulmasıyla mücadele etmek ve sürdürülebilir tarımsal ve kırsal kalkınmayı teşvik etmek için önemli bir araçtır.⁷⁸

D. Ramsar Sözleşmesi

Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öne Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme'nin (Ramsar Sözleşmesi)⁷⁹ amacı sulak alanların giderek artan şekilde kaybına sebep olacak hareketleri ulusal eylem ve uluslararası işbirliğiyle şimdi ve gelecekte engellemektir.⁸⁰ Sözleşmede korunması amaçlanan uluslararası öne sahip sulak alanlardan bazıları orman ekosistemlerini de kapsamaktadır ancak Sözleşmede orman alanları açıkça belirtilmemiştir.

Ramsar Sözleşmesi, sadece su kuşları yaşama ortamı olarak sulak alanları korumayı amaçlamıştır ancak zaman içinde Sözleşmenin TK, sulak alanların sadece su kuşları için değil, daha geniş anlamda biyolojik çeşitlilik ve diğer çevresel işlevleri nedeniyle korunması gerektiğine işaret eden kararlar almıştır. Böylece yoksul yerel toplulukların ve yerli halkların katılımının vurgulanması da dahil olmak üzere sürdürülebilir kalkınma kavramına daha fazla ağırlık verilmiştir.⁸¹ TK, sulak alanları, "tarım arazileri ve

77 RUIS, (No forest convention but ten tree treaties).

78 Ibid.

79 Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öne Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (Convention of Wetlands of International Importance Especially As Waterfowl Habitat), Ramsar, İran, 2 Şubat 1971; 3 Aralık 1982 ve 28 Mayıs 1987'de iki defa tadil edilmiştir. Türkçe metin için bkz. R.G. 17 Mayıs 1994 - 21937.

80 Ramsar Sözleşmesi, Başlangıç.

81 "Guidelines for establishing and strengthening local communities' and indigenous people's participation in the management of wetlands", Ramsar Resolution VII.8,

<http://www.ramsar.org/sites/default/files/documents/pdf/guide-participation-e.pdf>; ve özellikle "An Integrated Framework for linking wetland conservation and wise use with poverty eradication", Ramsar COP11 Resolution XI.13, 2012, s. 8, <http://www.ramsar.org/sites/default/files/documents/pdf/cop11/res/cop11-res13-e.pdf> (erişim tarihi 07.11.2014)

ormanlarla birlikte bu gezegendeki anahtar yaşam destek sistemlerinden biri" olarak tanımlamaktadır.⁸²

E. Dünya Mirası Sözleşmesi

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme⁸³ kültürel ve doğal mirası oluşturan istisnai evrensel değerlerin ortaklaşa korunması için bir sistem oluşturmayı amaçlamaktadır. Sözleşmeye göre doğal miras, "Estetik veya bilimsel açıdan istisnai evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından müteşekkil doğal anıtlar; bilim veya muhafaza açısından istisnai evrensel değeri olan jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği kesinlikle belirlenmiş alanlar; ve bilim, muhafaza veya doğal güzellik açısından istisnai evrensel değeri olan doğal sitler veya kesinlikle belirlenmiş doğal alanlar" olarak tanımlanmıştır.⁸⁴ Böylece, Sözleşmeye göre ormanlar, doğal kaynaklar arasında değerlendirilmektedir. Devletler, ormanlar da dahil olmak üzere, doğal varlıkları tehdit eden yeni tehlikelerin ciddiyeti karşısında, ilgili devletin faaliyetinin yerini almamakla beraber bunu etkili bir şekilde tamamlayacak kolektif yardımda bulunmayı ve istisnai evrensel değerlerdeki doğal mirasın korunmasına iştirakin, bütün milletlerarası toplumun yükümlülüğü olduğunu kabul etmektedirler.⁸⁵ Ancak, Sözleşmeye taraf devletlerden her birinin, topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanması görevinin, öncelikle kendisine ait olduğu da vurgulanmaktadır.⁸⁶ Böylece, bu tür mirasın, bütün uluslararası toplum tarafından işbirliği ile korunması gereken evrensel bir miras olduğu belirtilirken, taraf Devletlerin, bu tür kültürel ve doğal mirasın toprakları üzerinde bulunduğu devletlerin egemenliğine ve ulusal yasaların sağladığı mülkiyet haklarına saygı gösterme yükümlülüğü de vurgulanmaktadır.⁸⁷

Dünya Mirası Sözleşmesi, istisnai evrensel değere sahip kültürel ve doğal mirasın korunması için Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) çerçevesinde «Dünya Mirası Komitesi» adı altında bir Hükümetler arası Komite oluşturmuştur.⁸⁸ Sözleşmeye taraf devletler, kültürel ve doğal mirasının bir parçasını oluşturan, kendi topraklarında bulunan kültürel ve doğal varlıklarının bir envanterini, mümkün olan en

82 Guidelines for developing and implementing National Wetland Policies, Resolution VII.6, Annex, 1999, s. 4. <http://www.ramsar.org/sites/default/files/documents/pdf/national-wetland-policies.pdf>. (erişim tarihi 07.11.2014)

83 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage), Türkçe metin için bkz. R.G. 14 Şubat 1983-17959.

84 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, m. 2.

85 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, Başlangıç.

86 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, m. 4.

87 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, m. 6/1.

88 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, m. 8/1.

kısa sürede, "Dünya Mirası Komitesi"ne⁸⁹ sunacaktır.⁹⁰ Halihazırda 1007 mevki dünya mirası olarak listelenmektedir.⁹¹ Bunlardan 140'ının orman alanlarından oluştuğu görülmektedir.⁹²

F. Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme

Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (CITES)⁹³ yabani hayvan ve bitki dokusunun bazı tehlikedeki türlerinin, ithalat ve ihracat kısıtlamaları yoluyla aşırı derecede ticaretinin yapılmasını önleyerek korumayı amaçlamaktadır. Sözleşme sadece ticarete yoğunlaşmaktadır. Bazı türlerin uluslararası ticareti, ancak sözleşmede belirtilen bazı şartların yerine getirilmesi halinde izin ve belgelerin verilmesini öngören uluslararası bir sistemle düzenlenmektedir. Böylece, uluslararası pazarın kontrolünün tehlikedeki türlerin korunmasına yardım edeceği düşünülmektedir. Tehlikedeki türler CITES'in üç ekinde birinde listelenmiştir ve bu eklerden her biri, uluslararası ticaret üzerinde farklı bir kontrol düzeyi gerektirmektedir. Ek-1 listesi nesilleri tükenme tehdidi ile karşı karşıya bulunan ve bu nedenle örneklerinin ticaretinin sıkı mevzuata tabi tutulması ve bu ticarete sadece istisnai durumlarda izin verilmesi zorunlu olan türleri içerir. Ek-2 listesi nesilleri mutlak olarak tükenme tehdidiyle karşı karşıya olmamakla birlikte, nesillerinin devamıyla bağdaşmayan kullanımları önlemek amacıyla ticaretleri belirli esaslara bağlanan türleri içerir. Ek-3 listesi ise herhangi bir taraf ülkenin kendi yetki alanı içinde düzenlemeye tabi tuttuğu ve aşırı kullanımını önlemek veya kısıtlamak amacıyla ticaretinin denetime alınmasında diğer taraflar ile iş birliğine ihtiyaç duyduğunu belirttiği bütün türleri kapsar. Birçok orman hayvanı türü eklerde yer almıştır ancak halihazırda sadece az sayıda ağaç türü, özellikle kereste için kullanılan türler, listelenmiş durumdadır. Kereste üreten türler başlıca ticari önem taşıdığından, bunların listelenmiş olmasının, potansiyel olarak adil olmayan ticaret kısıtlamalarına yol açtığı ileri sürülmektedir.⁹⁴

CITES'in onuncu TK tarafından, bazı kereste üreten türlerin zarar verici boyutta kullanımı ve uluslararası ticareti nedeniyle tehdit altında olduğu bildirilmiştir. 1994'te CITES, kereste türlerinin CITES'ta yer almasından kaynaklı problemler ile ticarete kereste ağaçlarının parçaları ve türevlerini tarif etmek için kullanılan terimlerin tanımlarını

---

89 Orijinal metinden farklı olarak resmi tercümede, "Dünya Kültür Mirası Komitesi" denilmiş ve aynı cümlede, kültürel varlıkların bildirilmesinden bahsedilerek, doğal varlıkların özellikle belirtilmediği yönünde yanlış bir izlenim oluşmuştur.

90 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, m. 11/1.

91 Bkz. **Dünya Mirası Listesi**, <http://whc.unesco.org/en/list/> (erişim tarihi 07.11.2014).

92 Ibid.

93 Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora-CITES), Türkçe metin için bkz. R.G. 20 Haziran 1996 - 22672.

94 RUIS, (**No forest convention but ten tree treaties**).

incelemek üzere bir Kereste Çalışma Grubu (*Timber Working Group*) oluşturmuştur. Bunun dışında *CITES* altında bir Maun Çalışma Grubu (*Mahogany Working Group*) ve Bitkiler Komitesi (*Plants Committee*) de bulunmaktadır.⁹⁵

G. Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi

Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi (Viyana Sözleşmesi)⁹⁶ yoluyla devletler, ozon tabakasını bozucu gazlardan koruma⁹⁷ ve bu süreçlerin bilimsel açıdan anlaşılmasını geliştirmek için araştırmalarında işbirliği⁹⁸ taahhüdünde bulunmuşlardır. Bazı insan kaynaklı gazlar, özellikle kloroflorokarbon ve halon gazları salımları ozonla reaksiyon oluşturmakta ve ozon tabakasını zayıflatmaktadır. Bu da insan sağlığına ve çevreye zarar verecek şekilde ultraviyole ışınlarının seviyesinin artmasına yol açmaktadır. Viyana Sözleşmesi bir çerçeve anlaşmadır, eylem planı veya hedefleri içermemektedir.

Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü⁹⁹ 1987'de imzalanmış ve daha sonra dört kez tadil edilmiştir.¹⁰⁰ Montreal Protokolü ozon inceltici kimyasalların üretimi ve tüketimini düzenleyen uluslararası standartları ayrıntılı şekilde içermekte ve insan kaynaklı ozon inceltici maddelerin salımını kademeli olarak azaltmayı ve ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Viyana Sözleşmesi, "ozon tabakasında değişikliğe yol açan veya açabilecek insan faaliyetlerinden kaynaklanan ya da kaynaklanabilecek olumsuz etkilere karşı insan sağlığını ve çevreyi korumak için gerekli tedbirlerin" alınmasında bir çerçeve sunmaktadır.¹⁰¹ Ozon düzenlemelerinin ormanlarla ilgisi ozon tabakasının incelenmesi ile bunun bitki örtüsü üzerinde muhtemel olumsuz etkileri arasındaki ilişkidir.¹⁰² Ayrıca tarafların araştırma ve işbirliğinde bulunacağı konular arasında ormanlar üzerinde UV-B radyasyonunun etkileri de bulunmaktadır.¹⁰³ Ozon düzenlemelerinin uygulanmasının ormanları koruma açısından etkisi bulunmaktadır ancak düzenlemeler, doğrudan ormanları konu almamaktadır.¹⁰⁴

95 Ibid.

96 Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi (Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer), Türkçe metin için bkz. R.G. 8 Eylül 1990 - 20629.

97 Viyana Sözleşmesi, m. 2.

98 Viyana Sözleşmesi, m. 3.

99 Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü (The Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer), Türkçe metin için bkz. R.G. 8 Eylül 1990-20629.

100 Londra tadili (1990), Kopenhag Tadili (1992), Montreal Tadili (1997), Pekin Tadili (1999) ve henüz üzerinde uzlaşılmayan Hidroflorokarbonlar hakkında Kuzey Amerika Tadili Önerisi (2014), <http://www.epa.gov/ozone/intpol/history.html> (erişim tarihi 07.11.2014).

101 Viyana Sözleşmesi, m. 2/1.

102 Viyana Sözleşmesi, m. 1/2.

103 Viyana Sözleşmesi, Ek I, 2/b/ii.

104 RUIS, (**No forest convention but ten tree treaties**).

H. Bağımsız Ülkelerde Yerli ve Kavim Halklarına İlişkin Sözleşme

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Yerli ve Kavim Halklarına ilişkin Sözleşmesi¹⁰⁵ (ILO Sözleşmesi No. 169), yerli halkların sosyal, ekonomik ve kültürel haklarını korumayı amaçlamaktadır. Sözleşmenin tarafları, yerli ve kavim halkların¹⁰⁶ katılımını da sağlayarak bu halkların haklarını korumak ve bütünlüklerine saygıyı sağlamak taahhüdünde bulunmuşlardır.¹⁰⁷ Yerli halklar genellikle ormanlarla yakın ilişki içindedir çünkü ormanlar genellikle onların yaşam alanı olup ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerle önemlidir. Ormanların korunması ve sürdürülebilir işletilmesi amacı, çoğunlukla kültürlerin yaşama devam etmesi ve yerli halkların tabiata ilişkin bilgisinin korunması amacı ile örtüşmektedir. Taraflar, bu halklarla işbirliği içinde onların yaşadığı toprakların çevresinin korunması için gereken önlemleri alacaklardır.¹⁰⁸

Sözleşmeye göre, bu halkların geleneksel olarak işgal ettiği araziler üzerinde mülkiyeti ve zilyetliği tanınmalıdır. Buna ilaveten, bu halkların sadece işgal ettiği arazilerin kullanımıyla ilgili hakları garanti edilmekle kalınmayıp, geleneksel faaliyetleri ve geçimleri için erişimleri bulunan arazilerin kullanım hakkıyla ilgili de önlemler alınmalıdır.¹⁰⁹ Bu halkların arazilerine ait doğal kaynaklar üzerinde hakları özellikle korunmalıdır. Bu haklar, kullanıma katılma, bu kaynakların işletilmesi ve korunması haklarını içermektedir.¹¹⁰ Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi altında ormanlara ilişkin özel bir hüküm yoktur ancak Sözleşmenin uygulama programı, doğal kaynak yönetimi, intikal eden arazilerin yönetimi ve çevre gibi faaliyetleri de içermektedir.

I. Uluslararası Tropikal Kereste Anlaşması

Uluslararası Tropikal Kereste Anlaşması¹¹¹ (*ITTA*) tropikal kereste ticaretini kolaylaştırmayı ve ihracatın sürdürülebilir kaynaklardan gerçekleşmesini amaçlayan bir ticari mal anlaşmasıdır. İlk Uluslararası Tropikal Kereste Anlaşması 1983'te kabul edilmiştir ve Uluslararası Tropikal Kereste Örgütü (*International Tropical Timber Organization-ITTO*) 1986'da kurulmuştur. 1994'te imzalanan ikinci Anlaşma ile 1986 *ITTA* son bulmuştur. 1994 *ITTA*, "orman kaynaklarına bağımlı yerel toplulukların ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak endüstriyel tropikal kereste açaçlandırması, orman yönetim faaliyetleri ve de bozuk orman

105 Bağımsız Ülkelerde Yerli ve Kavim Halklarına İlişkin Sözleşme (Convention Concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries-ILO Convention No. 169), yürürlüğe giriş tarihi 5 Eylül 1991. Sözleşmeye henüz sadece 22 devlet taraftır.

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:2956645858165333:::P11300_INSTRUMENT_SORT:3 (erişim tarihi 07.11.2014).

106 Halklar ifadesinin uluslararası hukuk altında anlaşılacak halk ifadesiyle aynı anlamda kullanılmadığı Sözleşmenin 1'inci maddesinin son fıkrasında bildirilmektedir.

107 Bağımsız Ülkelerde Yerli ve Kavim Halklarına İlişkin Sözleşme, m. 2/1.

108 Bağımsız Ülkelerde Yerli ve Kavim Halklarına İlişkin Sözleşme, m. 7/4.

109 Bağımsız Ülkelerde Yerli ve Kavim Halklarına İlişkin Sözleşme, m. 14/1.

110 Bağımsız Ülkelerde Yerli ve Kavim Halklarına İlişkin Sözleşme, m. 15/1.

111 Uluslararası Tropikal Kereste Anlaşması (International Tropical Timber Agreement-ITTA) 1983, Cenevre, 18 Kasım 1983, yürürlüğe giriş tarihi 1 Nisan 1985; ITTA 1994, Cenevre, 26 Ocak 1994, yürürlüğe giriş tarihi 1 Ocak 1997; ITTA 2006, Cenevre, 27 Ocak 2006, yürürlüğe giriş tarihi 7 Aralık 2011.

alanlarının rehabilitasyonunu desteklemek ve geliştirmek için üye ülkeleri teşvik etmek¹¹² ve “üye ülkeleri, tropikal kereste ticareti kapsamında kereste üreten ormanların sürdürülebilir kullanımı ve korunmasını ve ilgili bölgelerdeki ekolojik dengenin sürdürülmesini amaçlayan ulusal politikaları geliştirmeye teşvik etmek¹¹³ gibi amaçlara sahiptir.¹¹⁴ *ITTO*, Anlaşmanın yerine getirilişini yönetmektedir ve üyeleri, tropikal kerestenin üreticisi ve tüketicisi olan devletlerden oluşmaktadır.¹¹⁵ *ITTO*'nun başlıca girişimi “2000 Yılı Hedefi” olmuştur. 2000 Yılı Hedefi, 2000 yılı itibariyle üye devletler tarafından uluslararası ticareti yapılan tüm tropikal kereste ürünlerinin sürdürülebilir olarak yönetilen ormanlardan elde edilmiş olmasını sağlamayı ifade etmektedir.¹¹⁶ 1994 *ITTA*, üretici üyelerin¹¹⁷ 2000 Yılı Hedefi gereklerini karşılamak için yapacakları yatırımları desteklemek üzere Bali Ortaklık Fonu'nu oluşturmuştur.¹¹⁸ *ITTO*, Uluslararası Tropikal Kereste Konseyi¹¹⁹ aracılığıyla işlevlerini yerine getirmektedir.¹²⁰ **Bütün üyelere** Uluslararası Tropikal Kereste Konseyi Örgütü'nün en **üst düzey karar organıdır.**¹²¹ *ITTO*'nun daimi komitelerinden biri, ağaçlandırma ve orman yönetimi konusunda uluslararası işbirliğini uyumlaştırma görevine sahip Ağaçlandırma ve Orman Yönetimi Komitesidir.¹²² 1994 *ITTA*'nın, yürürlüğe girmesinden itibaren dört yıl süreyle yürürlükte kalması öngörülmüştür.¹²³ Uluslararası Tropikal Kereste Konseyi, 1994 *ITTA*'nın yürürlüğünü, 2006 *ITTA* **yürürlüğe girene dek üçer yıllık sürelerle uzatmıştır.**¹²⁴ 2006 *ITTA*, 1994 Anlaşmasına şekil ve içerik olarak temelde benzemekle birlikte sürdürülebilir orman yönetimi hakkında önemli hükümler içermekte ve 2000 Yılı Hedefini yansıtmaktadır.¹²⁵ 2006 *ITTA*'nın amaçları, sürdürülebilir yönetilen kaynaklar ve yasal olarak elde

112 ITTA 1994, m. 1/j.

113 ITTA 1994, m. 1/l.

114 Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü gayri resmi tercümesi, <http://web.ogm.gov.tr/birimler/merkez/StratejiGelistirme/Dokumanlar/Uluslararası%20Tropikal%20Kereste%20S%C3%B6zleşme%201994.pdf> (erişim tarihi 07.11.2014).

115 2006 ITTA altında, Uluslararası Tropikal Kereste Örgütü üyeleri üretici devletler: Afrika'da, Benin, Kamerun, Kongo, Fildişi Sahili, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Gabon, Gana, Liberya, Mali, Mozambik, Togo; Asya Pasifik bölgesinde, Kamboçya, Fiji, Hindistan, Endonezya, Malezya, Myanmar, Papua Yeni Gine, Filipinler ve Viyetnam; Latin Amerika'da, Brezilya, Kolombiya, Kosta Rika, Ekvador, Guatemala, Guyana, Honduras, Meksika, Panama, Peru, Surinam ve Trinidad ve Tobago. Tüketici devletler: Arnavutluk, Avustralya, Çin, AB (ve Hırvatistan hariç 27 üye devleti), Japonya, Yeni Zelanda, Norveç, Kore Cumhuriyeti, İsviçre ve ABD. http://www.itto.int/itto_members/ (erişim tarihi 07.11.2014).

116 SANDS / PEEL / FABRA vd., (2012), s. 496.

117 Bkz. supra dn. 115.

118 1994 ITTA, m. 18 ve 21.

119 ITTO Konseyi 69 üye devletten (ve AB) oluşmakta ve Dünyada tüm tropical ormanların yüzde 75'ten fazlasını ve uluslararası tropical kereste ticaretinin yüzde 90'dan fazlasını teşkil etmektedir. Bkz. RUIS, (**No forest convention but ten tree treaties**).

120 1994 ITTA, m. 3.

121 1994 ITTA, m. 6/1.

122 1994 ITTA, m. 26/1/b ve m. 27/2.

123 1994 ITTA, m. 46/1.

124 1994 ITTA, m. 46/2.

125 SANDS / PEEL / FABRA vd., (2012), s. 496.

edilen ürünlerden oluşan tropikal kerestenin uluslararası ticaretininin genişletilmesinin ve çeşitlendirilmesinin teşvik edilmesi ve tropikal kerestenin sürdürülebilir yönetiminin teşvik edilmesi olarak özetlenebilir.¹²⁶ Bu amaçlara ulaşmak için, 1994 *ITTA*'da belirtilen mekanizmalara ilaveten, sürdürülebilir yönetilen kaynaklardan elde edilen kereste ve kereste ürünlerinin ihracatını sağlayacak stratejileri uygulaması için üyelerin kapasitesinin geliştirilmesi ve sertifikalandırma gibi ihtiyari mekanizmaların daha iyi anlaşılması için bilgi paylaşımının teşviki gibi mekanizmalar da öngörülmektedir.¹²⁷ 2006 *ITTA*, ayrıca, ormana bağımlı yerel topluluklar ve yerli halkların sürdürülebilir orman yönetimine ulaşma açısından rolünün öneminin kavranmasını da gerektirmektedir.¹²⁸

J. Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması

15 Nisan 1994'te imzaya açılan ve 1 Ocak 1995'te yürürlüğe giren DTÖ Anlaşması ve eki Anlaşmalar¹²⁹, serbest ticaretin iyi işlemlerini amaçlamaktadır. 1994 Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nda (*GATT*) serbest ticaret engellenmeksizin çevrenin korunması kaygısına işaret edecek başlıca hüküm XX'nci maddedir. Buna göre, "insan veya hayvanların hayat ve sağlıklarının korunması veya nebatların vikayesi bakımından gerekli tedbirler" ticaret üzerinde uygulanabilir.¹³⁰ Ancak bu "Anlaşmanın hiçbir hükmü, ... aynı şartlar içinde bulunan memleketler arasında keyfi veya sebepsiz bir fark gözetme vasıtası" veya "milletlerarası ticareti gizli şekilde tahdit vasıtası kılacak şekilde" uygulanmamak zorundadır.¹³¹ *GATT/DTÖ* rejimi, kereste ve kereste ürünleri de dahil olmak üzere tüm ticareti düzenlediği için ve ticaretin serbestleştirilmesinin doğal kaynakların işletilmesi açısından olumlu ve olumsuz sonuçları bulunduğu için ormanları da ilgilendirmektedir. DTÖ hükümleri içinde **çevresel amaçlarla ticaret tedbirlerinin kullanılması, birçok durumda diğer çevre anlaşmalarıyla da öngörülmektedir.**¹³² 1995'te DTÖ'nün Ticaret ve Çevre Komitesinin kurulması, çevre ve sürdürülebilir kalkınma konularının DTÖ ana konuları arasına dahil edilme girişimi olarak görülebilir. Komitenin çalışma konuları arasında, eko-etiketleme, orman ürün ve hizmetlerine iyileştirilmiş pazar erişimi ve orman ürünlerinin sertifikalandırılması bulunmaktadır.¹³³

Çevreyle ilgili savların *GATT* uyumsuzluk çözüm sisteminde ileri sürüldüğü ikinci ABD - Ton Balığı İthalatında Kısıtlamalar uyumsuzluğunda¹³⁴ (genellikle *Tuna-Dolphin II* olarak

126 2006 *ITTA*, m. 1.

127 2006 *ITTA*, m. 1/k ve 1/o.

128 2006 *ITTA*, m. 1/r.

129 Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması ve Ekleri, R.G. 25 Şubat 1995 - 22213 ve *GATT* 1947 için bkz. Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt 35, 1953-1954.

130 *GATT* 1994, m. XX, I (b).

131 *GATT* 1994, m. XX

132 Örneğin koruma amacıyla kereste ihracatı yasağı XX'inci maddeye uygun olabilir. Bkz. RUIS, **(No forest convention but ten tree treaties)**.

133 *Ibid.*

134 United States - Restrictions on Imports of Tuna, *GATT* doc. DS29/R, 1994 (Tuna II). *I. Tuna* uyumsuzluğu (1991) ABD ile Meksika arasındadır. ABD, Deniz Memelisi Koruma Yasasına dayanarak, yunusların ölmelerine

anılmaktadır) ABD, ülkesine ithal edilen Meksika ton balığına uyguladığı ambargonun haklı olduğunu iddia etmiştir. ABD, ülkesi içinde ithal edilen ton balığının ABD yetkisi içinde bir eylem olarak ulusal yetki sınırlarının ötesindeki alanlara zarara sebep olmasını temin ettiğini ileri sürmüştür.¹³⁵ Böylece, ABD, kendi yetkisi altındaki faaliyetlerin diğer devletlerin çevresine veya açık denizlere zarar vermemesine ilişkin uluslararası hukuk altındaki yükümlülüğünü yerine getirmektedir.

Her ne kadar bu uyuşmazlıkta Panel tarafından kabul görmemiş olsa da bu iddia, orman ürünleri ticareti açısından anlam taşımaktadır. Birçok devlet ormanlarda biyolojik çeşitliliği ve iklim değişikliğini kontrol altına almak amacıyla ormanları korumak için sürdürülebilir orman yönetimini sağlama konusunda uzlaşmıştır. Bu konulardaki çeşitli antlaşmalar sadece ormanların ülkesinde fiziken bulunduğu devletler üzerinde değil, orman ürünlerini ithal eden devletler üzerinde de sorumluluk doğurmaktadır.¹³⁶

İthal eden devletler, ithal edilen ürünün menşe ülkesinde ormanlara zarar veren politikaları desteklemediklerinden emin olmalıdırlar ve bu bağlamda ormanların korunması için ticaret tedbirlerini uygulamak uluslararası sorumluluğun yerine getirilmesi olarak nitelendirilebilir.¹³⁷ Ne var ki DTÖ Paneli ve Temyiz Organının son Ton Balığı Uyuşmazlığındaki yargısı dikkate alındığında bu sorumluluğun yerine getirilmesi çok kolay olmayabilir.¹³⁸ Probleme yol açabilecek konu, orman yönetiminin tam olarak hangi durumlarda uluslararası kurallar tarafından kapsandığı meselesidir.

2001 Doha Bakanlar Konferansından bu yana, Ticaret ve Çevre Komitesi kapsamında DTÖ'de çok taraflı çevre anlaşmalarındaki özel ticaret yükümlülükleri ile DTÖ ticaret kurallarının ilişkisi üzerine müzakereler devam etmektedir. Bu müzakereler hem DTÖ'ye ve hem de çok taraflı çevre anlaşmalarına taraf devletler açısından bu ilişkinin incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.¹³⁹ 250'yi aşkın çok taraflı çevre anlaşmalarından 20'si ticareti etkileyerek, ticaret uyuşmazlıklarına neden olabilecek hükümler içermektedir. Örneğin, bazı türlerde veya ürünlerde ticaretin yasaklanması veya bazı koşullarda ticaretin sınırlandırılmasına izin veren tedbirler öngörmektedirler. Buradaki sorun, çok taraflı

---

neden olan ağ yöntemiyle avlanan sarı ton balıklarının Meksika'dan ithalatını yasaklamıştır. *II. Tuna uyuşmazlığında ise Avrupa Ekonomik Topluluğu, ABD'nin yine Deniz Memelisi Koruma Yasasına dayanarak, ABD'ye sarı ton balığı ihraç eden aracı devletlerin, bu balıkların yunus öldüren ağ yöntemiyle yakalanmadığını ispatlaması zorunluluğu getirmesine itiraz etmiştir. Her iki uyuşmazlıkta da Panel, ABD aleyhine karar vermiş ve bu tür bir eylemin m. XX (b) altında "gerekli" olmadığına ve m. XX (g) - tükenebilir tabii kaynakların korunması-altında "başlıca amacının" doğal kaynakların korunması olmadığına karar vermiştir. Bkz. GURUSWAMY, Lakshman, "Environment and Trade: Competing Paradigms in International Law", **Legal Visions of the 21st Century: Essays in Honour of Judge Christopher Weeramantry**, (der. Antony Anghie ve Garry Sturgess), Kluwer Law International, The Hague/London, 1998, (s. 543-576).*

135 NOLLKAEMPER, Andre, "Protecting Forests through Trade Measures: The Search for Substantive Benchmarks", **The Georgetown Int'l Env'tl. Law Review**, Vol. 8, 1996, s. 394, (s. 389-421).

136 NOLLKAEMPER, (1996), s. 394.

137 Ibid.

138 ARCURI, Alessandra, "Back to the Future: US-Tuna II and the New Environment-Trade Debate", **European Journal of Risk Regulation**, May 2012, Vol. 3 Issue 2, (s. 177-189).

139 **Relationship between WTO and MEA rules**, The Doha mandate on multilateral environmental agreements (MEAs), http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/envir_neg_mea_e.htm (erişim tarihi 07.11.2014).

bir ticaret anlaşması altındaki tedbirlerin DTÖ kurallarıyla uyumlu olup olmadığı sorundur. Örneğin, çok taraflı bir anlaşma, tarafları arasında belli bir ürünün ticaretini serbest bırakıp, bu anlaşmaya taraf olmayan devletler arasında aynı ürünün ticaretini yasaklamış olabilir.¹⁴⁰ Böyle bir hüküm, herhangi bir DTÖ üyesinden ithal edilen tüm benzer ürünlere eşit muamele uygulanmasını gerektiren, DTÖ'nün en çok gözetilen ulus kaydı ilkesine aykırıdır.¹⁴¹

Çok taraflı çevre anlaşmaları genellikle uyumsuzluk çözüm yolu içermediğinden, bunlardan kaynaklanan ticaret uyumsuzlukları DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Organı önüne gelecektir. Bu Organ ise şikayet konusu eylemin GATT'a uygun olup olmadığını, uygun değilse, XX'nci madde altında haklı kılınıp kılınmadığını inceleyecektir.¹⁴² Ancak bu zamana dek bu özellikte bir uyumsuzluk DTÖ önüne gelmemiştir.¹⁴³

Lex specialis derogat lex generalis kuralına göre, her iki anlaşmaya da taraf devletler arasında, **çok taraflı çevre anlaşmaları genel olarak DTÖ kurallarına tercihen uygulanmalıdır meğer ki o çevre anlaşmasında bunun aksini gerektiren bir hüküm veya kendini diğer anlaşmalara tabi kabul eden bir hüküm bulunsun.**¹⁴⁴ Örneğin, Tüm Orman Türleri Hakkında Yasal Bağlayıcılığı Olmayan Enstrüman açısından, yukarıda ara verilen değerlendirmeye geri döndüğünde, bu Belge bağlayıcı olsaydı, Başlangıcında içerdiği düzenleme nedeniyle DTÖ Anlaşması kurallarına üstünlük tanıdığı sonucuna varılması gerekirdi. 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 30'uncu maddesi ve 2'nci fıkrasında açıklanan şekilde diğer uluslararası yükümlülükleri, kendi doğurduğu yükümlülüklerden üstün tuttuğu için bu sonuca varılması gerekir.¹⁴⁵ Ancak, bağlayıcı olmayan bir belge olarak zaten DTÖ altında hiçbir hak ve yükümü etkileme imkanı bulunmamaktadır; yine de DTÖ kurallarını yorumlamada değerli bir araç oluşturmaktadır. Ayrıca Belge, bir çok taraflı anlaşma değil, BM Genel Kurul kararı olduğundan taraf veya imzacı devletlerden değil, evrensel olarak kabulünden bahsedilebilir. *Kunzmann*, böylece Belgenin, çok taraflı anlaşmaların aksine, bütün devletler üzerinde aynı sonucu doğuracağını ve bu nedenle de en çok gözetilen ulus kuralının ihlaline çok az olasılık bırakacağını düşünmektedir.¹⁴⁶ Oysa, asıl amaç ve görevi ticaret engellerini kaldırmak olan DTÖ panelleri ve Temyiz Organı, çevresel gerekçelere genellikle karşı olmuşturlar.¹⁴⁷

140 Ibid.

141 GATT 1994 m. I; GATTs m. II; TRIPS m. IV.

142 KUNZMANN, (2008), s. 991.

143 Yine de Şili - Kılıçbalığı (Chile - Swordfish) uyumsuzluğunda çevre ve ticaret kuralları arasındaki ilişkinin karmaşık yapısı vurgulanmıştır. Bkz. Relationship between WTO and MEA rules, The Doha mandate on multilateral environmental agreements (MEAs),

http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/envir_neg_meas_e.htm (erişim tarihi 07.11.2014).

144 KUNZMANN, (2008), s. 990.

145 Ibid., s. 991.

146 Ibid.

147 GURUSWAMY, (1998), s. 547, dn. 14.

III. Uluslararası Örf ve Adet Hukuku Altında Ormanların Korunması

Uluslararası orman politikasının gelişimi, orman yönetiminin artık sadece ülke devletinin münhasır yetki alanında bulunmadığını ve diğer devletlerin haklarını da meşru şekilde ilgilendiren bir konu olarak kabul edildiğini göstermektedir. Diğer yandan ormanlarla ilgili her tür uluslararası düzenleme girişimi, doğal kaynaklar üzerinde devlet egemenliğinin vurgulanmasını da içermektedir. French'e göre, "çevresel sorunların benzersiz özellikleri ve uluslararası toplumu karşı karşıya bıraktığı zorlayıcılık, uluslararası çevre hukukunun, aslında uluslararası hukukun kendi doğasını etkilediği anlamına gelmektedir".¹⁴⁸ O halde, uluslararası çevresel düzenlemelerden kaynaklanan yükümlülükler ile doğal kaynaklar üzerinde devlet egemenliği kuralının nasıl bağdaştırılacağıının anlaşılması gerekir.

Doğal kaynaklar üzerinde sürekli devlet egemenliği uluslararası hukukun temel ilkelelerinden biridir. Eski sömürge-yeni bağımsız devletlerin etkisiyle *self determination* hakkının doğal sonuçlarından biri ve devlet egemenliğinin temel ve içsel bir özelliği olarak 1950'lerde doğmuştur.¹⁴⁹ İlk olarak 1952'de BM Genel Kurulunun bir kararıyla¹⁵⁰ ortaya konulmuş ancak ilkenin içeriğinin tespit edilerek kabul edilmesi, BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1962 tarihli ve 1803 (XVII) sayılı kararıyla Doğal Kaynaklar Üzerindeki Sürekli Egemenlik Bildirisi ile olmuştur.¹⁵¹ Bildiriye göre, "halkların ve milletlerin doğal zenginlik ve kaynakları üzerindeki egemenlik hakkı, bunların ulusal kalkınması ve ilgili devlet halkının refahı yararına kullanılmalıdır."¹⁵² Buna ilaveten, bu gibi kaynakların araştırılması, geliştirilmesi ve kullanılması ve de bu amaçlar için gerekli olan yabancı sermayenin ithali, halkların ve milletlerin serbest bir şekilde bu gibi faaliyetler için gerekli veya arzu edilir gördükleri kurallara ve şartlara uygun şekilde olmalıdır.¹⁵³ Bu çerçevede, sürekli egemenliğin ileri sürülebileceği tipik bir örnek, doğal kaynaklar açısından zengin bir ev sahibi devlet ile bu kaynakların işletmesini üstlenen çok uluslu şirketler arasında, bu gibi yabancı teşebbüslerin kamulaştırılması ve bunun sonucunda ödenecek tazminat konusunda ortaya çıkan sorunlar olabilir.¹⁵⁴ Aslen ekonomik sonuçları açısından tasarlanmış

148 FRENCH, Duncan A., "A reappraisal of sovereignty in the light of global environmental concerns", **Legal Studies**, Vol. 21, Issue 3, 2001, s. 377, (s. 376-399).

149 PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1989, s. 25.

150 Doğal Kaynakların ve Zenginliklerin Serbestçe İşletilmesi Hakkına ilişkin BM Genel Kurulu Kararı, 21 Aralık 1952, 626 (VII). Daha sonra Genel Kurul 1960 yılında bir kararıyla "uluslararası hukuk altında devletlerin hakları ve yükümlülüklerine uygun olarak, her devletin zenginliklerini ve doğal kaynaklarını kullanma egemen hakkına saygı gösterilmelidir" demektedir. BM Genel Kurul Kararı 1515, U.N. Doc. A/4648 (1960). Böylece Genel Kurul, bu sonraki kararıyla, bu ilkedeki kaynaklanan haklar ile genel uluslararası hukuk altında var olan yükümlülükleri açıkça birbiriyle ilişkilendirmiştir. Bkz. PERREZ, Franz Xaver, "The Relationship Between "Permanent Sovereignty" and the Obligation not to Cause Transboundary Environmental Damages", **Environmental Law**, Vol. 26, 1996, s. 1210, (1187-1212).

151 PAZARCI, (1989), s. 25.

152 BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1962 tarihli ve 1803 (XVII) sayılı kararı.

153 Ibid.

154 PERREZ, (1996), s. 1190.

bu ilkenin bir sonucu olarak, hiçbir devlet, diğer bir devlete, kendi yetki alanı içindeki doğal kaynaklarını nasıl işleteceğini veya bu işletme sırasında oluşan kirliliği nasıl dzenleyeceğini telkin edemeyecektir.¹⁵⁵ Her devletin kendi evre politikalarına uygun olarak kalkınma hakkı bulunduğunu uluslararası toplum da teyit etmektedir.¹⁵⁶ Diğer yandan bu tür bir rejim, küresel evre açısından, hava ve su kirliliği, radyoaktif salımlar veya biyolojik çeşitliliğin azalması gibi önemli çevresel sorunlara yol açabilecektir. Bu tür evre sorunları nadiren tek bir devletin ülkesi ile sınırlı kalmakta ve çoğunlukla sınır aşan bir özellikte olmaktadır.¹⁵⁷

Uluslararası rf ve adet hukuku bir devletin kendi yetki alanında, bir başka devletin ülkesinde zarara sebep olan faaliyetlere izin veremeyeceğini öngörmektedir.¹⁵⁸ Bu, *sic utere tuo ut alienum non laedas* (kendi mülkünü başkasının mülküne zarar vermeyecek şekilde kullan) ilkesinin günümüzde uluslararası örf ve adet hukukunun bir kuralı olarak benimsemiğini göstermektedir. Daimi Hakemlik Mahkemesi, Palma Adası uyuşmazlığında bu ilkeyi teyid etmiştir. Uyuşmazlığın hakemi olan *Max Huber*, lkesel egemenliğin, devlet faaliyetlerini icra etmekte münhasır bir hak verirken bu hakkın sonucu olarak, kendi ülkesinde diğer devletlerin haklarının korunması yükümlülüğünü doğurduğunu bildirmektedir.¹⁵⁹ Trail Smelter tahkiminde¹⁶⁰ de bu ilke, hakem mahkemesinin kararına dayanak oluşturmuştur. Hakem Mahkemesi, "ABD hukuku kadar, milletlerarası hukukun ilkeleri uyarınca da hiçbir Devlet, ülkesinin bir başka Devlet ülkesine veya buradaki kişilere ve mallara dumanlarla zarar verecek şekilde - eğer ciddi sonuçlara yol aıyorsa ve zarar açık ve inandırıcı kanıtlarla saptanmışsa - kullanamaz ve kullanılmasına izin veremez"¹⁶¹ diyerek *sic utere tuo* ilkesini vurgulamış olmaktadır.

Böylece, egemenlik kavramı sadece haklar vermemekte, aynı zamanda diğer devletlerin egemenliğine saygı gösterme yükümlülüğünü doğurmaktadır.¹⁶² ülkesel hakimiyet de bağımsızlık gibi sınırsız bir hareket özgürlüğü sağlamaz.¹⁶³ Hiçbir devlet, kendi ülkesinin doğal koşullarını, komşu bir devletin doğal koşullarına zarar verecek şekilde

155 GARDNER, Royal C., "Respecting Sovereignty", *Fordham Environmental Law Journal*, Vol. VIII, 1996, ss. 133-134, (s. 133-138).

156 Rio Bildirgesi, 2'nci ilke. "Devletler, Birleşmiş Milletler şartı ve Uluslararası hukuk prensipleri doğrultusunda, kendi evre ve kalkınma politikalarına uygun olarak kendi doğal kaynaklarını kullanma hakkına sahiptirler..."

157 GARDNER, (1996), s. 134.

158 Ibid.

159 Island of Palmas case (Netherlands, USA), 4 April 1928, Reports of International Arbitral Awards, Volume II, s. 839, (s. 829-871), http://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/829-871.pdf (erişim tarihi 07.11.2014). Ayrıca bkz. TÜTÜNCÜ, Ayš Nur, "Trail Smelter Hakem Kararı Hukukun Kodlaştırılmasında rnek Olay Olarak Etkisi ve Kararın zeti", İHFM, C: LV, Sayı 4, 1997, ss. 314-315, (s. 313-338).

160 Trail smelter case (United States, Canada), 16 April 1938 and 11 March 1941, Reports of International Arbitral Awards, Volume III. http://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf (erişim tarihi 07.11.2014).

161 Ibid., s. 1965. Türkçe'ye tercümesi için bkz. TÜTÜNCÜ, (1997), s. 315.

162 PERREZ, (1996), s. 1208; KOVIC DINE, (2012), s. 125.

163 OPPENHEIM, Lassa, *International Law A Treatise, Vol. I*, 2nd Ed., Longmans, Green and Co., London, 1912, s. 182.

değiştirmeye izinli değildir.¹⁶⁴ Uluslararası Adalet Divanı (UAD) da 1949'da Korfu Boğazı yargısında genel olarak kabul edilmiş ilkelerden "her devletin, diğer devletlerin hakları aleyhine faaliyetler için ülkesinin kullanılmasına bilerek izin vermeme yükümlülüğü" bulunduğunu hatırlatmaktadır.¹⁶⁵ Egemenlik kavramının kendisinde mündemiç sınırlama, doğal kaynaklar üzerinde sürekli egemenliği de sınırlayan bir unsur olarak kabul edilmelidir.¹⁶⁶ BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1962 tarihli ve 1803 sayılı Kararı da açıkça, egemenliğin sınırsız bir hak tanımadığını doğrulamıştır.¹⁶⁷ Buna göre, "halkların ve milletlerin doğal kaynaklar üzerinde egemenliğinin yararlı şekilde kullanılması Devletlerin egemen eşitliğine dayalı karşılıklı saygının gösterilmesi suretiyle iletilemelidir"¹⁶⁸ ve doğal zenginlik ve kaynaklar üzerindeki egemenlik hakkının ihlali "Birleşmiş Milletler Şartının ruhuna ve ilkelerine aykırıdır ve uluslararası işbirliğini ve barışın muhafazasını engeller."¹⁶⁹ Yine, Devletlerin Ekonomik Hakları ve Ödevleri Şartı'nda da doğal kaynaklar üzerinde sürekli egemenlik ilkesine sınırlamalar getirilmektedir.¹⁷⁰ Bu sınırlamalar uyarınca, "tüm devletler kendi yetki veya kontrol alanındaki faaliyetlerin, diğer devletlerin çevresine veya kendi yetki alanlarının dışındaki alanlara zarara yol açmamasını sağlamak sorumluluğuna sahiptirler."¹⁷¹

Sic utere tuo ilkesinin çevresel boyutu Uluslararası Adalet Divanının sonraki kararları tarafından da teyid edilmiştir. Nükleer Silahların Kullanılması veya Kullanılması Tehdidinin Yasallığı Hakkında Danışma Görüşünde ve Gabçikovo-Nagymaros Projesi Kararında, UAD, "kendi yetki veya kontrol alanındaki faaliyetlerin, diğer devletlerin veya kendi yetkilerinin dışındaki alanların çevresine saygı [içinde gerçekleşmesini] sağlamak için Devletlerin genel yükümlülüğünün varlığı, şimdi, çevreye ilişkin uluslararası hukuk küliyatının bir parçasıdır"¹⁷² demektedir. UAD, 2010 yılında, Uruguay Nehri Üzerinde Kağıt Hammadesi Üretim Tesislerine İlişkin Davada, zarar vermeme ilkesinin bir uluslararası örf ve adet hukuku kuralı olduğunu kabul etmektedir.¹⁷³

164 Ibid.

165 The Corfu Channel Case (Merits), 9 Nisan 1949, s. 22. Türkçe tercüme için bkz. GÜNDÜZ, Aslan, Milletlerarası Hukuk, (der. Reşat Volkan Günel), 6. Baskı, Beta, İstanbul, 2013, s. 404. Uluslararası örf ve adet hukuku ve uygulaması hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. ÖKTEM, Emre **Uluslararası Teâmül Hukuku**, Beta, İstanbul, 2013.

166 PERREZ, (1996), s. 1209.

167 BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1962 tarihli ve 1803 (XVII) sayılı kararı. Ayrıca bkz. PERREZ, (1996), s. 1211.

168 BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1962 tarihli ve 1803 (XVII) sayılı kararı.

169 Ibid., para. 7.

170 BM Genel Kurulu Kararı, Devletlerin Ekonomik Hakları ve Ödevleri Şartı (Charter of Economic Rights and Duties of States), A/RES/29/3281, 12 Aralık 1974.

171 Ibid., m. 30.

172 Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, ICJ Reports 1996, ss. 241-242, para. 29 ve Gabçikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, ICJ Reports 1997, s. 41, para. 53. Ayrıca bkz. DENK, Erdem, "Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 66, No. 3, 2011, ss. 115-120, (s. 93-136); GÜNEŞ, Şule Anlar, "Gabçikovo-Nagymaros Davası", **AÜHFD**, C. 55, Sa. 2, 2006, s. 107, (s. 91-116).

173 Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), Judgment, ICJ Reports 2010, para. 101.

Devletlerin doğal kaynaklarını kullanma ve işletme için egemenlik hakkı uluslararası çevre hukuku belgelerinde de yinelenmiştir. 1972 Stockholm Bildirgesinin 21'inci maddesine göre, "Devletler, Birleşmiş Milletler Şartı ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak, kendi çevre politikalarına uygun şekilde kendi kaynaklarını işletmek için egemenlik hakkına sahiptirler ve kendi yetki alanı veya kontrolü altındaki faaliyetlerin diğer Devletlerin çevresine veya kendi ulusal yetki sınırları dışındaki alanlara zarar vermemesini sağlamak sorumluluğu altındadırlar".¹⁷⁴ 21'inci ilke özellikle sınır aşan faaliyetlerle ilgilidir ve doğal kaynakların ulusal ölçekte nasıl yönetileceği ile ilgilenmemektedir.¹⁷⁵ Bu ilke ulusal egemenliğin sınırlarını çizerek devletlerin ekonomik büyüme ve kalkınma çabalarının sınırlarını belirlemektedir.¹⁷⁶

Rio Bildirgesi de 2'nci ilkesinde Stockholm Bildirgesinin¹⁷⁷ 21'inci ilkesini teyid etmektedir.¹⁷⁸ Buna göre, "Devletler, Birleşmiş Milletler Şartı ve Uluslararası hukuk prensipleri doğrultusunda, kendi çevre ve kalkınma politikalarına uygun olarak kendi doğal kaynaklarını kullanma hakkına ve kendi yetki ve kontrolleri dahilindeki faaliyetlerin diğer ülkelere zarar vermemesini sağlamak sorumluluğuna sahiptirler."¹⁷⁹ Böylece Stockholm Bildirgesinin iyi bilinen 21'inci ilkesi bu kez 2'nci ilke olarak tekrar edilmiş, doğal kaynaklar üzerinde egemenlikten söz edilirken, geliştirmekte olan ülkelerin çevre politikasının kalkınma politikasını engellememesi gerektiği yönündeki görüşünü yansıtmak için "ve kalkınma" sözcükleri eklenmiştir.¹⁸⁰

Ormanlar çok büyük öneme sahip doğal kaynaklar olduğundan, ormanların kullanılması ve işletilmesi, yukarıda açıklanan doğal kaynaklar üzerinde devlet egemenliğinin ve bundan doğan sorumlulukların sınırları içinde değerlendirilmelidir.¹⁸¹ Bu nedenlerle, devlet egemenliği, ormanların işletilmesi konusunda, bir başka devletin ülkesinde zarara yol açabilecek nitelikte olduğundan, sınırsız olarak nitelendirilemez.

Diğer yandan, bazı yazarlar, doğal kaynaklar üzerinde sürekli egemenlik ilkesine ve genel olarak egemenlik kavramına işlevsel bir açıdan yaklaşmakta ve devlet egemenliği

174 Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Bildirgesi (Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment), 5-16 Haziran 1972, A/CONF.48/14/REV.1. <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf> (erişim tarihi 07.11.2014).

175 SCHRIJVER, Nico J., "The Evolution of Sustainable Development in International Law: Inception, Meaning and Status", **Recueil Des Cours**, 329, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2008, s. 246, (221-412).

176 PALLEMAERTS, Marc, "Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?", **A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (Prof.Dr.Cemal Mihçioğlu'na Armağan)**, (Çev: Bülent Duru), C.52, Ocak-Aralık 1997, s. 617, (s. 613-632).

177 Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, 1972, <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf> (erişim tarihi 07.11.2014). Ayrıca bkz. SOHN, Louis B., "The Stockholm Declaration on the Human Environment", **The Harvard International Law Journal**, Vol. 14, Nu. 3, Summer 1973, (s. 423-515).

178 Ancak bu görüşe katılmayıp, Rio Bildirgesini eleştirel yönden ele alan yazarlar da bulunmaktadır. Bkz. Ibid. ve ayrıca bkz. TURGUT, Nükhet, Çevre Hukuku, 2.bası, Savaş, Ankara, 2001, s. 179.

179 Çevre ve Kalkınma Hakkında Rio Bildirgesi (Rio Declaration on Environment and Development), UN Doc. A/CONF.151/6/Rev.1, 13 Haziran 1992, ilke 2.

180 SCHRIJVER, (2007), s. 264.

181 KOVIC DINE, (2012), s. 112.

kavramının çağın gerekliliklerine uygun şekilde evrilerek işbirliği vurgusunun öne çıktığı tespitini yapmaktadırlar.¹⁸² Takacs, egemenliğin her zaman, zorunlu bir unsur olarak işbirliğini içerdiği görüşündedir. Yazara göre, egemenliğin geleneksel etiketlerini tehdit eden çevresel problemlere birbirine bağımlı çözümler üretme ihtiyacı içinde bir dünyada, egemenlik, işbirliğinin artırılmasını gerektirecek şekilde evrilmelidir.¹⁸³ Yazar ayrıca, ormanlar dikkate alındığında, değişen ekolojik koşullar nedeniyle ormanların yok olması söz konusuysa, doğal kaynaklar üzerinde egemenliğin sürekli ve hatta geçici dahi olmayacağını örneklemektedir.¹⁸⁴ Perrez, "rasyonel devletler", işbirliği için, bağımsızlık ve özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçmeye istekli olurlar, görüşündedir. Yazar devletlerin bağımsız hareket etmektense gittikçe artan sayıda antlaşmalar ve örgütlenmeler yoluyla işbirliğine girmesini şaşırtıcı bulmamaktadır. Yazara göre devletlerin işbirliğine konu olmayan neredeyse hiçbir alan kalmamıştır ve bu da tam bağımsızlık ve sınırsız serbestlik iddialarından vazgeçildiğini göstermektedir.¹⁸⁵ Schreuer, ayrıca, devletler ve uluslararası örgütlenmeler içinde uluslararası işbirliğinin çeşitli yönleri arasındaki ilişkinin, ayrılmayı imkansız kılacak kadar yakın olduğunu gözlemlemektedir.¹⁸⁶

Tüm bu nedenlerle, doğal kaynaklar üzerinde sürekli devlet egemenliği ilkesi, gerek zarar vermeme yükümlülüğü ve gerekse işbirliği ihtiyacının varlığıyla kendiliğinden bir sınırlama içermektedir.

Sonuç

Ormanlar, sadece sınırları içinde bulunduğu devletler ve nüfusları için ekonomik, estetik ve çevresel bir değer oluşturmanın ötesinde özellikle iklim değişikliği ve küresel ısınma nedeniyle tüm dünya nüfusu için yaşamsal bir öneme sahiptir. 1992 Rio Konferansından bugüne ormanların korunması için gerçekleştirilen bağlayıcı olmayan düzenlemeler, bağlayıcı olmayan karakterine rağmen uluslararası hukukta ormanların korunması açısından bir ilerleme teşkil etmektedir. Önce *IPF/IFF* ve daha sonra *UNFF* altında devam eden diyalog ve müzakereler, tüm uluslararası toplumu ilgilendiren çevresel konularda işbirliğinin kaçınılmazlığına iyi bir örnektir. Bu düzenlemelerle getirilen kurallar, gelecekte bir orman antlaşmasının zemini hazırlamaya yardımcı olabilir. Bunun dışında, devletler üzerinde ormanların sürdürülebilir yönetimi konusunda siyasi bir baskı oluşturmaktadır.

Asıl amacı ormanların korunması olmamakla birlikte, yerine getirilmesi veya içeriği açısından orman politikası oluşturulmasını gerektiren antlaşmaların ve bunlar içinde, özellikle İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolünün, ormanların

182 PERREZ, Franz Xaver, "The Efficiency of Cooperation: A Functional Analysis of Sovereignty", *Arizona Journal of International and Comparative Law*, Vol. 15, No. 2, 1998, (s. 515-582); SCHREUER, Christoph "The Waning of the Sovereign State: Towards a New Paradigm for International-Law?", *EJIL*, 4, 1993, (447-471); TAKACS, (2013).

183 TAKACS, (2013), s. 702.

184 Ibid., s. 710.

185 PERREZ, (1998), s. 582.

186 SCHREUER, (1993), s. 470.

korunmasını uluslararasılaştırma başarısı yönünden, özel bir önem taşıdığı görülebilir. Kyoto Protokolü ve devamındaki Taraflar Konferanslarıyla getirilen mekanizmalar altında orman alanlarının azalmasını tersine çevirmeyi amaçlayan programlar uygulanmaktadır. Bu programların uygulanmasının giderek daha fazla denetime tabi tutulması anlayışı, devletlerin bu konudaki serbestlik alanını daraltan bir gelişmedir. Bazı çok taraflı sözleşmelerin de kendi konularını ilgilendirdiği için ormanları da kapsayacak dolaylı hükümler içerdiği veya Taraflar Konferansı aracılığıyla alınan kararların bu nitelikte olduğu görülmektedir. Örneğin, Yerli ve Kavim Halklarının Korunması Sözleşmesinin uygulanması açısından ormanlar hem bu halkların yaşam alanını hem geçim kaynağını oluşturmaktadır. Bunun dışında Sözleşmede yerli ve kavim halklarının yaşam alanları üzerinde mülkiyet hakkı ve orman hakkında geleneksel bilgilerinin korunması ve bundan yararlanılması da düzenlenmiştir. Yine, Ramsar Sözleşmesi orman alanlarıyla ilgili bir hüküm içermemesine rağmen, Taraflar Konferansı süreçlerinde orman alanlarının dahil edilmesinin zorunluluğu anlaşılmıştır. DTÖ Anlaşmalarının ticareti serbestleştirme temel hedefi ile ormanların korunması yönündeki düzenlemelerin potansiyel olarak bir çatışma ihtimali doğurduğu düşünülebilir. Ancak küresel bir orman antlaşmasının akteğilmesiyle bu ihtimal bütünüyle ortadan kalkacaktır.

Uluslararası örf ve adet hukuku altında, doğal kaynaklar üzerinde sürekli devlet egemenliği ilkesinin, ormanların uluslararası korunmasını zayıflattığı yönünde genel bir kanaat gözlemlenebilir. Özellikle gelişmekte olan devletler ormanlarla ilgili uluslararası düzenlemelere karşı çıkarken egemenlik savını ileri sürmektedirler. Ancak bu kanaat, uluslararası mahkeme kararları ve doktrinde destek bulmamaktadır. Doğal kaynaklar üzerinde sürekli devlet egemenliği ilkesi sınırsız değildir ve gerek zarar vermeme yükümlülüğu ve gerekse işbirliği zorunluluğunun varlığıyla kendiliğinden bir sınırlama içermektedir. Böylece, bağlayıcı küresel bir orman düzenlemesinin henüz yokluğunda uluslararası hukukun Yerkürenin ormanlarına hala bir koruma sunduğu ve devletlerin, ülkelerindeki ormanlar üzerinde yetkilerinin, uluslararası hukukun çeşitli araçlarıyla sınırlanmış olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ARCURI, Alessandra, "Back to the Future: US-Tuna II and the New Environment-Trade Debate", **European Journal of Risk Regulation**, May 2012, Vol. 3 Issue 2, (s. 177-189).
- BIRNIE, Patricia / BOYLE, Alan / REDGWELL, Catherine, **International Law and the Environment**, 3rd Ed., Oxford University Press, Oxford, 2009.
- DENK, Erdem, "Bir Kitle İmha Silahlı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 66, No. 3, 2011, (s. 93-136).
- DESAL, Bharat H., "Forests, International Protection", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, (der. , R. Wolfrum), March 2011, <http://www.sai.uni-heidelberg.de/sapol/pdf/Forests.pdf>. (erişim tarihi 07.11.2014)
- DURU, Bülent, "Dünya Bankası, GEF ve Küresel Çevre Sorunları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 58-2, (s. 79-95).
- FRENCH, Duncan A., "A reappraisal of sovereignty in the light of global environmental concerns", **Legal**

- Studies**, Vol. 21, Issue 3, 2001, (s. 376-399).
- GARDNER, Royal C., "Respecting Sovereignty", **Fordham Environmental Law Journal**, Vol. VIII, 1996, (s. 133-138).
- GURUSWAMY, Lakshman, "Environment and Trade: Competing Paradigms in International Law", **Legal Visions of the 21st Century: Essays in Honour of Judge Christopher Weeramantry**, (der. Antony Anghie ve Garry Sturgess), Kluwer Law International, The Hague/London, 1998, (s. 543-576).
- GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk**, (der. Reşat Volkan Günel), 6. Baskı, Beta, İstanbul, 2013, s. 404.
- GÜNEŞ, Şule Anlar, "Gabcikovo-Nagymaros Davası", **AÜHFD**, C. 55, Sa. 2, 2006, (s. 91-116).
- HOOKE, Ann, "The International Law of Forests", **Natural Resources Journal**, Vol. 34, Fall 1994, (s. 823-877).
- KOVIC DINE, Masa, "Forests: Does State Sovereignty Hinder Their Protection at the International Level?", **International Environmental Law: Contemporary Concerns and Challenges**, (der. Vasilka Sancin), GV Založba, Ljubljana, 2012, (s. 109-128).
- KUNZMANN, Katharina, "The Non-legally Binding Instrument on Sustainable Management of All Types of Forests-Towards a Legal Regime for Sustainable Forest Management?", **German Law Journal**, Vol. 09, No. 08, 2008, (s. 981-1005).
- MCDERMOTT, Constance L. / O'CARROLL, Aran / WOOD, Peter, **International Forest Policy - the instruments, agreements and processes that shape it**, Department of Economic and Social Affairs United Nations Forum on Forests Secretariat, Haziran 2007,
- NOLLKAEMPER, Andre, "Protecting Forests through Trade Measures: The Search for Substantive Benchmarks", **The Georgetown Int'l Env'tl. Law Review**, Vol. 8, 1996, (s. 389-421).
- OPPENHEIM, Lassa, **International Law A Treatise**, Vol. I, 2nd Ed., Longmans, Green and Co., London, 1912.
- ÖKTEM, Emre, **Uluslararası Teamül Hukuku**, Beta, İstanbul, 2013.
- PALLEMAERTS, Marc, "Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?", **A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (Prof.Dr.Cemal Mihçioğlu'na Armağan)**, (Çev: Bülent Duru), C.52, Ocak-Aralık 1997, (s. 613-632).
- PARDAVE, Guillermo, "REDD Alert for Developing Countries? Are Their Forests in Risk of Internationalisation with the Recent Developments within the UN Climate Change Regime?", **Agenda Internacional**, XVIII, No 29, 2011, (s. 213-246).
- PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1989.
- PERREZ, Franz Xaver, "The Efficiency of Cooperation: A Functional Analysis of Sovereignty", **Arizona Journal of International and Comparative Law**, Vol. 15, No. 2, 1998, (s. 515-582).
- PERREZ, Franz Xaver, "The Relationship Between "Permanent Sovereignty" and the Obligation not to Cause Transboundary Environmental Damages", **Environmental Law**, Vol. 26, 1996, (1187-1212).
- RUIS, Barbara M.G.S., **No forest convention but ten tree treaties**, <http://www.fao.org/docrep/003/y1237e/y1237e03.htm> (erişim tarihi 07.11.2014).
- SANDS, Philippe / PEEL, Jacqueline / FABRA, Adriana vd., **Principles of International Environmental Law**, Third Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
- SCHNEIDER, Thomas W., A non-legally-binding Instrument as an Alternative to a Forest Convention, **Work Report of the Institute for World Forestry 2006/4**, Federal Research Centre for Forestry and Forest Products, Hamburg, 2006, http://literatur.ti.bund.de/digbib_extern/dk039296.pdf. (erişim tarihi 07.11.2014)
- SCHREUER, Christoph "The Waning of the Sovereign State: Towards a New Paradigm for International Law?", **EJIL**, 4, 1993, (447-471).
- SCHRIJVER, Nico J., "The Evolution of Sustainable Development in International Law: Inception, Meaning and Status", **Recueil Des Cours**, 329, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2008,

(221-412).

SOHN, Louis B., "The Stockholm Declaration on the Human Environment", **The Harvard International Law Journal**, Vol. 14, Nu. 3, Summer 1973, (s. 423-515).

STEINER, Melanie "After a Decade of Global Forest Negotiations, Where Are We Now?", **Review of European Community & International Environmental Law**, Vol. 10, Issue 1, April 2001, (s. 98-105).

STEINER, Melanie, "The Journey From Rio to Johannesburg: Ten Years of Forest Negotiations, Ten Years of Successes and Failures", **Golden Gate University Law Review**, Vol. 32: 4, 2002, (s. 629-664).

TAKACS, David, "Forest Carbon (REDD+), Repairing International Trust, and Reciprocal Contractual Sovereignty", **Vermont Law Review**, Vol. 37, 2013, (s. 653-736).

TURGUT, Nükhet, Çevre Hukuku, 2.bası, Savaş, Ankara, 2001.

TÜTÜNCÜ, Ayşe Nur, "Trail Smelter Hakem Kararı Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak Etkisi ve Kararın Özeti", İHFM, C: LV, Sayı 4, 1997, (s. 313-338).